ONTWERP

VAN EEN

NEDERLANDSCH WOORDENBOEK.

VERSLAG DER COMMISSIE,

IN DE VERGADERING VAN HET DERDE NEDERLANDSCH

LETTERKUNDIG CONGRES,

TE BRUSSEL, DEN 31 AUGUSTUS 1851,

VOORGEDRAGEN DOOR

Dr. M. DE VRIES,

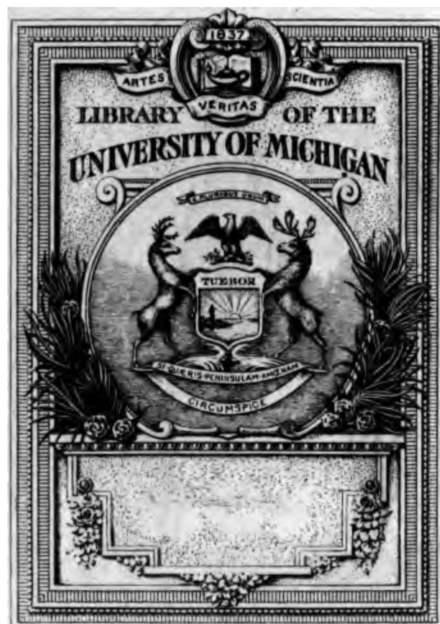
HOOGLEERAAR TE GRONINGEN.

GRONINGEN,

K. DE WAARD.

1852.

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

ONTWERP

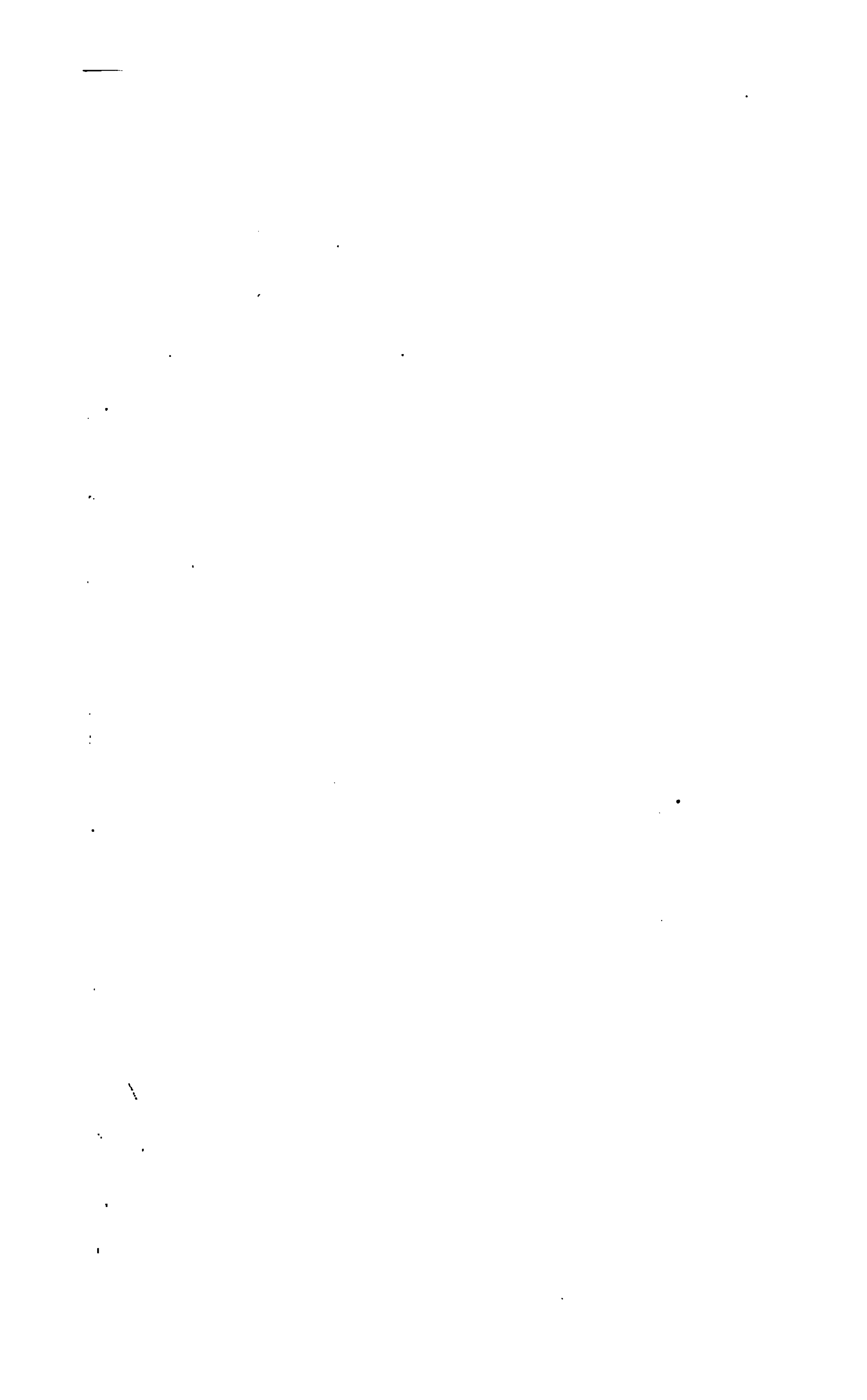
VAN EEN

NEDERLANDSCH WOORDENBOEK.

ONTWERP

VAN EEN

NEDERLANDSCH WOORDENBOEK.

ONTWERP

VAN EEN

NEDERLANDSCH WOORDENBOEK.

ONTWERP

VAN EEN

NEDERLANDSCH WOORDENBOEK.

VERSLAG DER COMMISSIE,

IN DE VERGADERING VAN HET DERDE NEDERLANDSCH
LETTERKUNDIG CONGRES,

TE BRUSSEL, DEN 31 AUGUSTUS 1851,

VOORGEDRAGEN DOOR

Dr. M. DE VRIES,

HOOGLEERAAR TE GRONINGEN.

GRONINGEN,
K. DE WAARD.

1852.

In de Vergadering van het Derde Nederlandsch Letterkundig Congres, den 31 Augustus l.l. te Brussel gehouden, werd besloten, dat het door mij voorgedragene Verslag der Commissie over de zaak van het Woordenboek zou worden gedrukt als eerste gedeelte der Handelingen van het Congres, en zoo spoedig mogelijk in het licht zou verschijnen. Verschillende omstandigheden hebben echter de uitvoering van dat besluit tot dusverre vertraagd: omstandigheden, van mij geheel onafhankelijk, en evenmin te wijten aan de Commissie, met de uitgave der Handelingen belast, aan welke ik integendeel gaarne openlijk dank betuig voor de welwillende hulpvaardigheid, die ik van haar heb mogen ondervinden. Intusschen kon dit oponthoud voor de Redactie van het Woordenboek niet anders dan hoogstbelemmerend zijn, daar zij bezwaarlijk met haren arbeid een aanvang kon maken, zoolang het grootste aantal dergenen, wier medewerking zij wenschte in te roepen, met het plan van dien arbeid nog geheel onbekend was. Eindelijk toch heeft de Redactie, om niet al te veel kostbaren tijd te verliezen, over dit bezwaar moeten heenstappen, en heeft zij, deels door eene uitnoodiging aan onderscheidene letterkundigen in Noord- en Zuid-Nederland gerigt, deels door eene algemeene aankondiging in de dagbladen, zich van de vereischte ondersteuning trachten te verzekeren. De uitkomst heeft de verwachting der Redactie tot hiertoe niet teleurgesteld: aanvankelijk mag zij zich reeds verheugen in menige toezegging, waarvan zij het beste durft hopen. Doch

---

het is daarbij aanstonds gebleken, dat de spoedige bekendmaking van het plan eene behoefte is, die niet langer onvervuld mag blijven; en de belangstelling, die aan de zaak van het Woordenboek van vele zijden werd geschonken, deed tevens de overtuiging ontstaan, dat aan ons ontwerp eene meer algemeene bekendheid behoorde gegeven te worden, dan ooit aan den afdruk in de Handelingen van het Congres te beurt kan vallen; daar deze verzameling, uit den aard der zaak, bij een engeren kring beperkt blijft, en vooral in Noord-Nederland, bij den gebrekkigen toestand van onzen boekhandel met België, geene zoo ruime verspreiding heeft te verwachten, als ons in het belang der zaak wenschelijk toescheen. Ik ben daarom te rade geworden, nevens den Brusselschen druk ook eene afzonderlijke uitgave ter perse te leggen, ten einde ieder belangstellende de gelegenheid mogt vinden, zich met de bijzonderheden van ons ontwerp bekend te maken, om welligt daaruit eene opwekking te ontleenen, hetzij tot de mededeeling van nuttige wenken ter aanvulling of verbetering van het plan, hetzij tot het inzenden van bruikbare bouwstoffen voor onzen arbeid. Ziedaar het doel, waarmede ik deze uitgave aan mijne landgenooten aanbied. Moge dat doel worden bereikt, en alzoo ook deze poging strekken ter bevordering der vaderlandsche onderneming, die de Redactie met moed en vertrouwen heeft aanvaard, en die zij met ijver en volharding eenmaal tot stand hoopt te brengen.

Groningen, M. D. V.
1 Maart 1852.

Mijne Heeren, Leden van dit Congres,

Ten derden male zijn uit verschillende oorden van Zuidelijk en Noordelijk Nederland stambroeders en taalgenooten te zamen gevloeid, om door persoonlijke kennismaking den band, die allen door eenheid van afkomst omslingert, naauwer toe te halen; om met elkander te beraadslagen over vraagstukken van gemeenschappelijk vaderlandsch belang; om aller geestdrift door onderlinge wrijving en aansporing te bezielen tot eendragtige zamenwerking voor de zaak der Nederlandsche nationaliteit. Ten derden male wordt in deze broederlijke bijeenkomst een onderwerp ter sprake gebragt, dat meer dan eenig ander met die nationaliteit in het allernaauwste verband staat, dat krachtiger dan iets anders de duurzame vereeniging van Zuid en Noord op het gebied van taal en letteren kan verzekeren: de zamenstelling van een *Algemeen Nederlandsch Woordenboek*. Reeds op het eerste Congres, voor twee jaren te Gent gehouden, was de aandacht op dit onderwerp gevestigd. De voordragt van den heer GERTH-VAN-WIJCK

gaf er aanleiding toe. Hij betreurde het, dat in Nederland nog niet tot stand was gekomen, wat Frankrijk, Engeland en Duitschland voor hunne talen reeds hadden verrigt, en uitte den wensch, dat „op last en in naam van het Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres," een volledig taalkundig Woordenboek mogt worden vervaardigd en uitgegeven, „geheel voldoende ingerigt en zamengesteld naar de eischen van onzen tijd," „als de standaard en vertegenwoordiger onzer taalwetenschap." (1) Met blijkbare belangstelling werd dit denkbeeld door de leden van het Congres ontvangen; meer dan ééne stem verhief zich om het met nadruk aan te prijzen, en zelfs diegenen, die het ontwerpen van dezen letterarbeid niet tot de bevoegdheid van het Congres achtten te behooren, gaven ondubbelzinnige blijken, dat zij de bestaande behoefte aan een Woordenboek gereedelijk erkenden en de vervulling daarvan als eene hoogstwenschelijke zaak voor het vaderland beschouwden. Doch hoe groot ook de algemeene belangstelling was, belangstelling alleen is niet voldoende om een zoo veelomvattend werk als een volledig taalkundig Woordenboek in het leven te roepen. Daartoe behoort oneindig meer dan de opgewondenste geestdrift schenken kan: het vereischt uitgebreide studie, langdurige oefening, onvermoeide vlijt en eene niet geringe mate van oordeel en smaak. Het vereischt in de eerste plaats een welbepaald,

(1) *Handelingen van het Gentsche Congres*, bl. 87.

scherp afgebakend plan, in koele en bedaarde beradenheid gewikt en overwogen, en berekend naar de krachten, waarover men te beschikken heeft. Te regt waren de Gentsche broeders van deze overtuiging doordrongen, en begrepen zij, dat de toevallige beraadslaging eener onvoorbereide vergadering over een zoo gewigtig vraagstuk wel niet anders zijn kon dan eene ijdele schermutseling, die zeker niet tot eene vruchtbare uitkomst zou leiden. Men besloot derhalve de zaak tot nadere en rijpere overweging uit te stellen, en wees een tiental personen aan, allen erkende voorstanders en gelukkige beoefenaars der moedertaal, die „door het Congres werden verzocht hunne gedachten over de zaak van het Woordenboek te laten gaan, en, geheel vrij om zich met elkander in rapport te stellen of niet, op het eerstvolgend Congres hunne denkbeelden daarover zouden doen blijken." (1).

Aan dezen openlijk uitgedrukten wensch der Gentsche vergadering is door de groote meerderheid van het aangewezen tiental bereidwillig voldaan. Behoef ik U te herinneren, M. H., aan al het voorgevallene op het tweede Congres, ten vorigen jare binnen Amstels wallen vereenigd? Neen gewis: de indruk van het aldaar gehoorde is buiten twijfel nog levendig in uwen geest; of, voor zooverre gij (gelijk de spreker, die voor U staat) verhinderd geweest zijt, het Congres te Amsterdam bij te wonen, hebt gij

---

(*) *Handelingen van het Gentsche Congres*, bl. 91.

voorzeker in de sedert gedrukte Handelingen den loop der gehoudene beraadslagingen met warme belangstelling gevolgd. Vele schoone denkbeelden werden daar ontwikkeld, vele verrassende gezigtspunten aangewezen, vele treffende wenken gegeven; en wèl had de vergadering regt zich te verheugen, dat het te Gent geopperde voorstel reeds aanvankelijk in zooveel belangrijke beschouwingen schoone vruchten droeg. Doch hoeveel nuttige leering er ook te trekken was uit de voordragten der verschillende redenaars, er was één punt, dat men met leedwezen miste, en dit gemis dreigde voor het gewenschte plan verderfelijk te worden: het was die eendragt, die magt maakt, niet alleen in het staatkundige en maatschappelijke leven, maar ook zeer zeker op het gebied der wetenschap, waar evenzeer versnippering en verstrooijing de bestaande krachten ondermijnen. De redenaars, die te Amsterdam het woord voerden, hadden geen gebruik gemaakt van de hun verleende vrijheid, om zich tot elkander in betrekking te stellen. Elk hunner had de zaak bij zich zelven overwogen, en bragt alleen zijn bijzonder gevoelen uit. Vandaar, bij gelijke belangstelling in het beoogde doel, de meest uiteenloopende meeningen en voorstellen. Terwijl de een de dringende behoefte aan een Woordenboek helder in het licht stelde, somde een ander de bezwaren op, die zich dreigende voordeden, en sprak een derde over de vereischten van zamenstelling en inrigting, om straks het woord te laten aan een volgenden spreker,

die dezelfde zaken in een geheel anderen geest behandelde. Geen wonder dat de beraadslaging, die op deze voordragten volgde, niet juist door eenheid en geregelde ontwikkeling uitmuntte, maar vrij spel liet aan den strijd der meeningen, waaruit de waarheid, ja, op den langen duur, maar zelden binnen de perken eener vergadering ontspringt. Reeds namen de zaken eene wending, die den wensch van velen, om eenmaal een Woordenboek van het Congres te zien uitgaan, te leur dreigde te stellen. Reeds scheen het, alsof het Congres, met alle hooge waardering van het nuttige en wenschelijke der uitgave van zulk een werk, het echter ongeraden vond die taak zelf moedig te aanvaarden: toen eindelijk de talentrijke voorvechter der oneenparigheid, op het gebied der spelling, optrad, om *hier* tot eenparigheid, tot eenheid te raden. De heer ALBERDINGK THIJM ontvouwde in korte maar fiksche trekken de eischen, die hij den toekomstigen Nederlandschen lexicograaf meende te moeten stellen, en drong bij de vergadering aan op de benoeming eener Commissie, wier leden „met elkander in overleg zouden treden aangaande de werkzaamheden die (1) zouden leiden tot de vervaardiging van het gewenschte Woordenboek.”

---

(1) *Handelingen van het Amst. Congres*, bl. 146: Opzettelijk is hier het woordje *hen* weggelaten. De bedoeling van den heer ALBERDINGK THIJM en die van het Congres, was blijkbaar niet de Commissie zelve reeds terstond met de vervaardiging van het Woordenboek te belasten; maar alleen een vast plan tot voorbereiding van dien arbeid uit te lokken.

Dit voorstel van den heer ALBERDINGK THIJM, kennelijk voortgesproten uit de zucht om tot eenheid te geraken en om, uit de verspreide gevoelens, voor en tegen geopperd, na rijpe overweging een vast plan ontwikkeld te zien, dit voorstel, zeg ik, mogt de goedkeuring der vergadering wegdragen, en zij droeg de vereerende taak van het lidmaatschap der ontworpen Commissie aan zes beoefenaren der Nederlandsche taalkunde op, drie uit het Zuiden: de h.h. Prof. J. DAVID, Dr. F. A. SNELLAERT en Mr. PRUDENS VAN DUYSE, en drie uit het Noorden: Mr. H. J. KOENEN, Dr. A. DE JAGER en den Noordelijksten van allen hier tegenwoordig, hem die op dit oogenblik de eer heeft tot U te spreken.

Geen der benoemde leden der Commissie, M. H., heeft zich aan uwe lastgeving onttrokken. Allen hebben de hun opgedragen taak bereidwillig en met vertrouwen aanvaard. Wel ontveinsden zij zich de moeilijkheden niet, aan de rigtige vervulling dier taak verbonden; wel waren zij verre verwijderd van de ijdele inbeelding, alsof het hun ligt zou vallen alle belemmeringen uit den weg te ruimen, alle hinderpalen te boven te komen; maar niettemin namen zij het eendragtig besluit, moedig te streven om het voorgestelde doel te bereiken. Allen diep doordrongen van de wezenlijke behoefte, die er bestaat aan een Nederlandsch Woordenboek, allen bezield met warme belangstelling in de taal, die „gansch het volk" is, aarzelden zij geen oogenblik, in het belang eener zoo schoone zaak een goed deel

van hunnen tijd en hunnen ijver beschikbaar te stellen. Zal ooit het groote vaderlandsche gedenkteeken, waarvan hier sprake is, worden opgerigt: welaan, dan beginne men althans met voorbereidende maatregelen; dan late men zich niet reeds vooruit afschrikken door dreigende bezwaren, maar men ga die bezwaren welberaden te gemoet en gorde zich aan om ze te bestrijden en, zoo mogelijk, te overwinnen. En al moest ook die strijd onze hoop teleurstellen, al bleek ook het nagejaagde doel werkelijk onbereikbaar te zijn: dan nog ware het eene schoone zelfvoldoening, het uiterste te hebben beproefd, en van het mislukken althans niet zelven de schuld te dragen.

Het was deze overtuiging, M. H., die ons noopte aan uwe uitnoodiging gehoor te geven, en den ons toevertrouwden arbeid op ons te nemen. Ingevolge uwen last hebben wij ons dan als Commissie gevestigd. Van uwe vergunning om, des verkiezende, ons nog andere leden toe te voegen, is door ons geen gebruik gemaakt; niet uit geringschatting van het licht, dat anderen misschien voor ons hadden kunnen ontsteken, maar omdat wij ons niet ten volle verzekerd hielden, dat een grooter aantal leden in eene bijeenkomst juist altijd strekt om de behandeling van zaken eenvoudiger, rasscher en vruchtbaarder te maken. De drie Noord-Nederlandsche leden zijn ter beraadslaging te zamen gekomen; zoo ook de Zuidelijke leden afzonderlijk, en schriftelijk had tusschen deze beide afdeelingen der Commissie wisseling van denkbeelden plaats. Zoo, door

mondelinge en schriftelijke uiting van gedachten, is het geheele vraagstuk van het Woordenboek door ons in rijpe overweging genomen, in alle zijne onderdeelen naauwkeurig onderzocht, met de eischen van onzen tijd evenzeer als met de beschikbare krachten vergeleken; en wij zijn door deze overwegingen eenparig tot eene bepaalde uitkomst geleid, bestaande in een uitgewerkt plan voor het Woordenboek en een daaruit voortvloeijend voorstel; welke beiden wij thans, als vruchten van onzen arbeid, aan uw oordeel zullen onderwerpen. Mijne hooggeachte Medeleden hebben mij den last opgedragen, het uitvloeisel onzer beraadslagingen in schrift te brengen en, uit naam der Commissie, te dezer plaatse voor te dragen. Veroorlooft mij, M. H., bij het voldoen aan dien last uwe toegevendheid en verschooning in te roepen; niet omdat ik langer dan andere redenaars uw geduld op de proef zal moeten stellen — het gewigt der zaak strekt hiervoor tot gereede verschooning —, maar omdat ik levendig besef, hoe ligt mijne krachten kunnen te kort schieten bij de gewigtige taak, die ik heb aanvaard, en welker gebrekkige vervulling welligt op de groote zaak, die in behandeling is, een nadeeligen invloed zou kunnen oefenen.

Eene algemeene aanmerking moge hier voorafgaan, ten einde het standpunt te doen kennen, waarop zich de Commissie geplaatst heeft, en hierdoor misschien eene onbillijke beoordeeling van haren arbeid te voorkomen. Het is waar, de Commissie, die

aan de benoeming door het Congres haar ontstaan te danken had, was verbonden aan den lastbrief, haar door het Congres in handen gesteld, en zij mogt de grenzen harer bevoegdheid niet buiten de bewoordingen van dien lastbrief uitstrekken. En toch, wij komen er openlijk voor uit, is de angstvallige overweging van de uitdrukkingen, in onze aanstelling gebezigd, geene hoofdzaak van onze beraadslaging geweest. Wij hebben niet getracht, met regtsgeleerde naauwkeurigheid te meten en te passen, hoeverre wij gaan mogten, en waar wij moesten blijven stilstaan; wij hebben ons niet verdiept in wijdloopige debatten ter vereffening van het verschil, dat onze lastgeving aanbood, die, meermalen in de Notulen herhaald, nu eens zich wijder uitstrekte, dan weder enger te zamen kromp. In één woord: wij hebben onze krachten niet verspild in een strijd over twijfelachtige bevoegdheid, wij hebben aan den vorm de zaak zelve niet ten offer gebragt. Maar wij hebben ons, eenvoudig en opregt, de zaak aldus voorgesteld: De Nederlandsche natie heeft dringende behoefte aan een Woordenboek; het Congres heeft die behoefte openlijk uitgesproken, en, uit innig verlangen naar hare vervulling, eene Commissie benoemd, die daartoe den weg zou banen. Welaan dan, de beide groote vragen, waarbij alle kleingeestige bedenkingen zwichten, zijn deze: *hoedanig* een Woordenboek behoort men te verlangen? en, *hoe* kan een zoodanig Woordenboek tot stand komen? Die beide vragen te beantwoorden: ziedaar

onze taak. Dat antwoord zoodanig in te rigten, dat ons plan weldoordacht en vooral uitvoerbaar zij, dat men in de langgewenschte zaak van het Woordenboek eindelijk van spreken tot handelen kome: ziedaar het ware doel, dat wij moesten beoogen. Aan U, M. H., verblijve het oordeel, of wij het al dan niet hebben bereikt.

Van de beide vragen, die wij zoo even stelden: *hoedanig* het Woordenboek zijn moet, en *hoe* het tot stand kan komen, splitst zich de eerste als van zelve in twee onderdeelen, te weten: *wat* moet het Woordenboek bevatten? en, *hoe* moet het ingerigt worden? Er zijn dus achtereenvolgens drie punten te behandelen: de *Inhoud*, de *Inrigting* en de *Vervaardiging* van het voorgenomen werk.

I. DE INHOUD.

De bepaling van den inhoud van elken letterarbeid hangt geheel af van het doel, dat men zich voor oogen stelt. Dat doel kan, bij het ontwerpen van een Woordenboek der Nederlandsche taal, òf ruimer òf beperkter worden gekozen. In ruimer opvatting is het Woordenboek bestemd om de taal, in den uitgebreidsten zin des woords, in hare geschiedenis van den vroegsten tijd af tot op heden toe, in alle trappen harer veelzijdige ontwikkeling, te vertegenwoordigen. De grenzen van tijd en plaats, voor zulk eenen arbeid te stellen, zijn geene andere dan die, waarbinnen de taal zelve, chro-

nologisch en geographisch, besloten is. Alle woorden en spreekwijzen, die men in Nederlandsche geschriften aantreft in een tijdvak van nu zeven eeuwen, vinden daar hunne plaats; niets wat in eenig dorp of gehucht getuigenis geeft van den onuitputtelijken rijkdom onzer moedertaal, mag ongebruikt blijven: alles wat ooit of ergens Nederlandsch was, moet daar verzameld, gerangschikt en tot een volkomen geheel bearbeid worden. Kortom, het moet eene schatkamer der taal, een „Nationaal Museum der Taalvormen" (1) zijn.

Tegenover dit grootsche en veelomvattende plan staat een ander van meer beperkten omtrek. Het vertegenwoordigt de taal niet in de volledige geschiedenis harer ontwikkeling, maar in den graad, welken die ontwikkeling heden ten dage bereikt heeft. Het is niet bestemd, om in de onbepaaldste algemeenheid alle eischen te bevredigen, maar het rigt zich bij uitsluiting tot de bepaalde behoeften van het beschaafde letterkundige publiek. Daarom is het binnen vaste grenzen besloten, aan die behoeften evenredig. Wat, in den stroom des tijds verzwolgen, slechts tot de vervlogene oudheid behoort, kan hier niet worden opgenomen, en evenmin kan al datgene worden toegelaten, wat niet van algemeen, maar slechts van gewestelijk of plaatselijk belang is, of wat uitsluitend tot den kring der lagere volksklasse behoort, maar tegen het gebruik

---

(1) ALBERDINGK THIJM, *Handelingen van het Amst. Congres*, bl. 150.

der beschaafden aandruischt. De tegenwoordige taal in haren beschaafden toestand: ziedaar het engere veld, waarbij zich hier de lexicograaf bepaalt.

Tusschen deze beide zoo verschillende bestekken, M. H., was het noodig eene keuze te doen, om daarna de lijnen van het gekozene meer bepaaldelijk met juistheid te trekken. Bij eene ernstige en aandachtige beschouwing kon onze keuze niet twijfelachtig zijn. Niemand onzer, die niet doordrongen is van het hooge nut, van de uitstekende belangrijkheid van een Woordenboek, op zoo ruime schaal aangelegd, als ik U zoo even schetste; niemand onzer, die zich niet als Nederlander verhoovaardigen zou, wanneer eenmaal voor de taal, waarop wij bogen, zulk een luisterrijk schouwtooneel werd ontsloten, dat ook den stoutsten lasteraar zou doen verstommen. Maar het gold bij onze beraadslagingen niet zoozeer de vraag, wat wel het ideaal mogt zijn, waarin wij zouden wenschen ons te verlustigen, maar bovenal de praktische overweging: wat is heden ten dage uitvoerbaar? welk plan is het meest aan te raden in den tegenwoordigen toestand van zaken? Want wat zou het baten, als wij een plan voor U schetsten, dat, ja, uwe vurigste wenschen overtrof en het toppunt van schoonheid scheen te bereiken; maar dat binnen weinige dagen tot het gebied der onmogelijkheid bleek te behooren, en in rook verdween, om slechts de herinnering aan een liefelijk droombeeld achter te laten? Neen, ons opregt streven is, te zorgen, dat het Woordenboek werkelijk tot stand kome; en wij

snijden dus alle illusies af, om u slechts datgene aan te raden, wat geschieden *kan*. En het is met deze gezindheid, dat wij U, eenparig en met volle overtuiging, het tweede, beperkte bestek aanbevelen. Eene volledige verzameling en zuivere voorstelling van de schatten der Nederlandsche taal durven wij voor alsnog eene onmogelijkheid noemen. Slaat het oog op het overgroote aantal van verouderde woorden en vormen. In welken toestand bevindt zich nog heden dit belangrijke gedeelte van onzen taalschat? Het is er nog verre af, dat er genoeg zou voorgearbeid zijn, om dit alles met betamelijke zekerheid in het Woordenboek in te lasschen. Het is waar, de studie der Middelnederlandsche letteren is in de laatste jaren met rassche en wisse schreden voorwaarts gegaan. Maar nog is men niet geheel in staat, het gansche veld dier letterkunde te overzien; nog liggen een aantal belangrijke werken in het stof der bibliotheken te sluimeren. En op welke wijze ging men te werk in de taalkundige verklaring van het reeds gevondene en bekend gemaakte? Ik behoef hier, M. H., de zoo dikwijls aangeheven weeklagt niet te herhalen; want U allen, letterkundigen, is het bekend, hoe de behandeling der Middelnederlandsche taal, tot voor weinige jaren, een bedroevenden wedstrijd van oppervlakkigheid, onkunde en gebrek aan oordeel vertoonde; en hoe de betere kritische geest, die sedert ontwaakte, ja gewis voor een goed deel de verwarring gestuit heeft, maar toch nog te kortstondig werkzaam was, om

alles te herstellen en met de eischen der wetenschap in overeenstemming te brengen.

Is het zoo met het verouderde gedeelte onzer moedertaal gesteld, ook de kennis onzer verschillende zoo uiterst rijke dialekten is nog bij lange na niet zooverre gevorderd, dat er van het ontwerpen van een eenigzins volledig Woordenboek in dit opzigt sprake kan zijn. Een onzer Medeleden, Dr. DE JAGER, sprak bij gelegenheid van het vorige Congres *over het belang van de kennis der Idiotismen onzer taal*, en het onderwerp, dat hij behandelde, was overvloedig rijk; maar niet minder rijk voorzeker was het tweede gedeelte zijner beschouwing, *over hetgeen aan die kennis nog ontbreekt.* Onnoodig zal het zijn, het door hem opzettelijk aangevoerde hier nogmaals te doorloopen. Zijne rede heeft gewis bij U allen de overtuiging gevestigd, die ook de onze is, dat de geringe studie, tot nog toe aan de kennis onzer gewestelijke spraak ten koste gelegd, bij den rijkdom der voorhanden stoffe oneindig verre te kort schiet. En is dan reeds nu de tijd geboren, om eene volledige verzameling van den taalschat onzer dialekten, ik zeg niet afzonderlijk langzaam te bewerken, maar als een onderdeel van een veel ruimeren arbeid terstond kant en klaar in het Woordenboek in te lijven? Wie Uwer, M. H., zou deze vraag toestemmend durven beantwoorden?

Met het oog derhalve op het praktische en uitvoerbare, dat in ons plan altijd op den voorgrond moet staan, meenen wij U de uitbreiding van het

Woordenboek tot zoo wijd strekkende grenzen ten stelligste te moeten ontraden. Beginnen wij met een arbeid, die in zich zelven volledig, maar reeds nu te overzien en af te meten is. Mogt het ons gelukken dien arbeid tot stand te brengen, welnu, ondertusschen zal de taalstudie, die meer en meer belangstelling wekt, ook voor de verouderde en gewestelijke woorden niet achter zijn gebleven. Een Middelnederlandsch Woordenboek is reeds nu in bewerking. Veel nasporing en kritische zorg, veel tijd en vlijt zal het vereischen; maar aan moed en lust ontbreekt het den verzamelaar niet, en zoodra de bezigheden, aan een gewigtig ambt verbonden, het maar eenigzins veroorloven, hoopt hij den aangevangen arbeid te voltooijen. Voor de opsporing en mededeeling onzer Idiotismen openbaart zich eene klimmende geestdrift. Allengs zullen van verschillende dorpen, steden, gewesten, welbewerkte *Idiotica* ontstaan; eenmaal zullen zij tot een geheel te zamenvloeijen. Ziet, dân is het tijdstip daar, dat ons ideaal kan verwezenlijken. Dân neemt het Woordenboek, door het Congres in het leven geroepen, den Middelnederlandschen taalschat en den geheelen rijkdom aller vaderlandsche tongvallen in zich op, en Nederland boogt op een Woordenboek, der Nederlandsche tale waardig. Maar tot zóó lang, M. H., betoomen wij onze wenschen. Voorloopig beperken wij ons bij een plan van geringeren omvang; want te regt zegt het oudvaderlandsche spreekwoord: „Het zekerste middel

om niets te verkrijgen, is terstond alles te willen."

Indien het noodig kon schijnen, deze onze overtuiging met nog meer klem van redenen aan te dringen, aan stoffe daartoe zou het ons niet ontbreken. Wij zouden U kunnen wijzen op de schier onoverkomelijke bezwaren, die, bij een alles omvattend Woordenboek, de uiterlijke vorm, de spelling der woorden, zou aanbieden. Zal men alles, ook het meest verscheidene, met willekeurig geweld, in het stijve keurslijf van een eenparig stelsel verwringen? Zal men de middeleeuwsche woorden verkrachten en onkenbaar maken, door ze te steken in een hedendaagsch gewaad, dat alle buigzaamheid hunner vormen belemmert? Zal men de gewestelijke spraken „van hare bijzonderste eigenaardigheid, de uitspraak en den toon, berooven (1)," en hare oneindige klankschakering moedwillig opofferen aan eene doodende eenparigheid? Of zal men de taal, zoo als zij in het beschaafde gebruik is gevestigd, tot uiterlijke vormen, sinds eeuwen verouderd, terugvoeren? Of haar in de wisselvallige onzekerheid van dialektische schrijfwijze, waaruit de beschaving haar langzaam verhief, plotseling terugstorten, om haar eene wisse ontbinding voor te bereiden? Bij het een zoowel als het ander doet reeds de gedachte ons gruwen. Of is het welligt raadzaam, het verouderde, het gewestelijke, het hedendaagsch beschaafde, alles in eigen vorm en spelling, tot eene

(1) Prof. BORMANS, *Handelingen van het Amst. Congres*, bl. 107.

bonte tooneelvertooning te vereenigen? De goede smaak komt hier even stellig tegen op. Hoe men de zaak dan ook keere of wende, eene voldoende beslissing schijnt uiterst moeilijk te vinden. En al moge eenmaal de vooruitstrevende wetenschap en het zich fijner ontwikkelend taalgevoel ook die moeilijkheid misschien uit den weg ruimen: voor alsnog aarzelen wij niet, het bezwaar onoplosbaar te noemen.

Daarenboven, M. H., gesteld eens, dat al onze bezorgdheid ijdel bleek te zijn, dat het talent en de ijver onzer taalkenners over alle beletselen zegevierde, en een volledig Woordenboek tot stand bragt, dat ook de verouderde en gewestelijke woorden bevatte, en het bezwaar der spelling gelukkig vereffende: dan ware er, ja, een heerlijk gedenkstuk voor onzen nationalen roem verrezen; maar zouden ook de meest dringende behoeften van het letterlievend publiek werkelijk bevredigd zijn? Is het niet te denken, dat een zoo uitgebreid werk, uit ettelijke lijvige kwartijnen bestaande, door zijne kostbaarheid slechts aan weinige bevoorregten in handen zou komen? Het zou eene goudmijn zijn voor de geleerden, maar niet eene bron, waaruit zich de geheele natie aan den levenden taalstroom kon laven. En toch, juist hieraan wordt de behoefte het meest alom gevoeld. Te midden der verbastering, waarmede onkunde en wansmaak telkens de taal bedreigen; bij de besmetting die dagelijks van over de grenzen binnendringt; bij de algemeene onzekerheid in zoo menig punt van taal en stijl, is voor het beschaafde

publiek niets zoo dringend noodzakelijk als een praktisch en bruikbaar Woordenboek: niet om met oppermagtig gezag beslissende wetten op te dringen en de vrije keuze te belemmeren, maar om, volledig, ordelijk en duidelijk, de schatten ten toon te spreiden, waarover men bij die keuze kan beschikken. En wie Uwer ziet niet in, welke schoone vruchten voor de veredeling van den Nederlandschen stijl, in poëzij zoowel als in proza; uit zulk eene verzameling zouden ontspruiten? Dezen eisch te vervullen, is derhalve een eerste en stellige pligt, die zelfs aan het jagen naar een grootscher doel niet opgeofferd mag worden. Welk verstandig man zal ooit er naar streven, om zich in weelde te baden, zoo lang aan zijne eerste levensbehoeften nog niet is voldaan?

Wij hebben bij de ontvouwing van dit punt langer stilgestaan, omdat het hier het beginsel betrof, waaruit al het volgende onmiddellijk moet worden afgeleid, en omdat juist het verzamelen der verouderde en gewestelijke woorden door sommige redenaars in het vorige jaar bijzonder op den voorgrond gesteld werd. Doch wij meenen voldoende te hebben aangetoond, dat zulk eene uitbreiding van den arbeid voor alsnog onuitvoerbaar en zelfs onraadzaam is, en wij stellen U derhalve voor, het Woordenboek te bepalen tot *de tegenwoordige taal, gelijk zij zich vertoont in het algemeene gebruik der beschaafden.*

Gelijk echter elke regel uitzonderingen toelaat, gelijk elk Woordenboek — het is naar waarheid

door den heer THIJM gezegd — „*per se* inconsequent (1)” is, zoo kan ook hier het eenmaal gestelde beginsel niet zonder schade in volle gestrengheid worden doorgedreven. Zoowel met betrekking tot de verouderde als tot de gewestelijke woorden eischt onze uitsluiting eene zekere beperking.

Indien het mogelijk ware, bij elk woord, dat men in geschriften van vroegere dagen aantreft, stellig en zonder voorbehoud te bepalen: „het is verouderd of niet,” dan zeker ware het gemakkelijk een vasten regel te stellen, en alle verouderde woorden eens voor al buiten te sluiten. Maar gelijk alles in de geschiedenis zich trapsgewijze ontwikkelt en vervormt, met naauwelijks merkbare overgangen, zoo vloeit ook in de geschiedenis der taal het heden met het gisteren te zamen, als in elkander versmeltende kleuren. Een aantal woorden, ja, zijn bepaald en stellig verouderd, alleen bij weinigen door historische studie bekend, en zij hebben zoodanig alle levenskracht verloren, dat elke poging om ze terug te roepen, op louter bespotting uitloopt. Maar in andere is die levenskracht nog niet zoo geheel uitgedoofd. Wel zijn zij niet meer algemeen gangbaar, maar hetzij dat zij hier of daar nog in engeren kring voortleven, hetzij dat een smaakvol dichter ze somtijds gelukkig weet aan te wenden, hetzij dat uit den aard hunner vorming de oorspronkelijke beteekenis duidelijk spreekt: in elk dezer gevallen hebben zij

(1) *Handelingen van het Amst. Congres*, bl. 148.

nog eene kiem van leven behouden, en dikwijls is er slechts de adem van het genie toe noodig, om die kiem tot nieuwe ontwikkeling en bloei te doen ontspruiten. In *dezen* zin behelst het *multa renascentur* van HORATIUS ongetwijfeld eene waarheid, en het voorbeeld van den eenigen BILDERDIJK, die zoovele halfverouderde woorden in eere herstelde, is er een treffend bewijs voor. Is het dus aan den éénen kant dikwijls moeilijk te bepalen, of een woord al dan niet verouderd moet heeten; en kan aan de andere zijde de sluimerende levenskracht niet zelden worden opgewekt, en de taal op die wijze verlorene schatten herwinnen: dan vloeit hieruit onmiddellijk voort, dat het Woordenboek dit herstel moet trachten te bevorderen, en dat derhalve eene al te strenge uitsluiting van het min of meer verouderde, een te scherp begrenzen van den taalkring bij den dag van heden, even onbillijk als onberaden zijn zou.

Maar daarenboven. Het Woordenboek is niet alleen bestemd om de taal te vertegenwoordigen als een op zich zelf staand verschijnsel: het moet tevens eene afspiegeling zijn van de letterkunde, die de taal beschaafde en veredelde. Dit leidt reeds terstond onze blikken naar het verledene henen; want waar sprake is van Nederlandsche letterkunde, wie beperkt daar zijne gedachten tot den tijd, dien wij beleven, en staart niet met fierheid terug op den luisterrijken bloeitijd van voorheen, op dat tijdperk, waarin de grootste vernuften Nederland verrijkten met onvergankelijke gewrochten, en de taal

deden tintelen van een geest en luim, die het nageslacht vergeefs zou trachten te evenaren? Dat tijdperk van roem en grootheid uit het Woordenboek buiten te sluiten, het ware een vergrijp aan de nagedachtenis onzer vaderen!

Willen wij dus, M. H., aan ons gekozen beginsel getrouw blijven, zonder door overdrijving onbillijk te worden en de historische regten der taal te miskennen: dan mag de chronologische grens van het Woordenboek niet strikt bij het tegenwoordige, noch zelfs bij den aanvang dezer eeuw getrokken worden, maar moet zij zich verder achterwaarts uitstrekken. Men moet een *terminus a quo* trachten te vinden, die den kring van het Woordenboek tot den nieuweren tijd bepaalt, maar toch genoegzame ruimte overlaat, om ook aan het vroegere, waar 't blijken mogt in het belang der taal te zijn, eene verschuldigde plaats te verleenen. In de keuze van zulk een tijdstip meenen wij niet ongelukkig geslaagd te zijn. Wij stellen U voor, het aanvangspunt voor het Woordenboek te bepalen op of omtrent het jaar 1637. Het was in dat jaar, dat de Staten-vertaling des Bijbels het licht zag, die op het Nederlandsche proza zulk een beslissenden invloed gehad heeft; en kort daarna verschenen HOOFT's *Nederlandsche Historiën*, die de ontwikkeling van dat proza, in eene andere rigting, niet minder krachtig bevorderden. Op het gebied der poëzij had de taal een toppunt bereikt, waarop zij zich sedert niet evenzeer heeft weten te handhaven. Het luisterrijke tijdvak van

FREDERIK HENDRIK spoedde ten einde, maar nog leefden de grootste dichters, aan wie het zijn schoonsten bloei had te danken. Het was derhalve destijds een keerpunt in de geschiedenis van letteren en taal, gelijk het een keerpunt was in de historie van den Nederlandschen staat. Het was, voor het Noordelijke vaderland, de overgang uit de roemrijke jaren van den vrijheidskrijg tot het niet minder roemrijke tijdperk der onafhankelijke Republiek; het was, voor het Zuiden, de bevestiging eener geregelde orde van zaken, waarin vrede en welvaart ook voor de letterkunde schoone vruchten zouden dragen.

Nemen wij derhalve dit tijdstip aan als de grens van het gebied, dat het Woordenboek zal omvatten, dan bepalen wij ons, overeenkomstig ons beginsel, tot de taal van den nieuweren tijd, zonder aan de regtmatige eischen van den vroegeren te kort te doen. De werken van een HOOFT, VONDEL, ZEVECOTE en zoovele andere dichters, waarop Nederland roem draagt, blijven dan niet ongebruikt, maar leveren kostbare bijdragen op, om het groote gebouw op eene waardige wijze te voltooijen. Doch de keuze dier bijdragen geschiede met oordeel en smaak. Het leidende beginsel van onzen arbeid worde nooit uit het oog verloren, door uit de schrijvers van de eerste helft der 17de eeuw onbepaald alles op te nemen, om het even of het met de taal van latere dagen al of niet in verband sta. Neen, de woorden en beteekenissen, die òf destijds reeds bijna verouderd

waren en tot een vervlogen tijdvak behoorden, òf sedert stellig en geheel in onbruik zijn geraakt, behooren hier achterwege te blijven; en evenmin mag eene plaats worden gegund aan hetgeen destijds eene gewaagde nieuwigheid was, die sedert niet proefhoudend is gebleken. Met de sieraden van HOOFT's prozastijl moge zich het Woordenboek verrijken, maar het hoede zich voor zijne feilen. Men zamele uit de lettergewrochten van omtrent 1637 af — des noods van eenige jaren vroeger — met bedachtzaamheid en met een zuiver taalgevoel al het bruikbare op; men kieze er al datgene uit, wat nog heden in eenig opzigt belangrijk mag heeten; men breide den kring van hetgeen opteekening verdient allengs verder uit, naarmate men den tegenwoordigen tijd nadert; men ga allengs minder bijzonderheden voorbij; totdat men eindelijk, aan de 19de eeuw gekomen, aan alles, wat werkelijk deel van den taalschat uitmaakt, eene wettige plaats verleene. Zoo doende zal men een Woordenboek verkrijgen der hedendaagsche taal, waarin tevens de regten van het verledene behoorlijk zijn geëerbiedigd.

Ook wat de gewestelijke woorden betreft, zou een vast stelsel van uitsluiting in de toepassing op vele bezwaren stuiten, en niet zonder nadeel voor de taal zelve worden doorgedreven. Ook hier derhalve willen wij het aangenomen beginsel eene zekere ruimte laten. Bij een aantal woorden is het naauwelijks te bepalen, of zij binnen den engeren kring van enkele gewesten beperkt zijn, of wel ook tot de algemeene

taal behooren; of zij alleen op sommige plaatsen, dan wel overal worden verstaan. Welnu, men ga dan onbekrompen te werk: men helle in twijfelachtige gevallen naar de liberale zijde over; en, moet men eenmaal inconsequent zijn, men zij het liever door te veel, dan door te weinig op te nemen. En treft men in den schat onzer gewestelijke spraken hier of daar menig woord aan, dat de gelukkige uitdrukking behelst van een denkbeeld, waarvoor de algemeene Nederlandsche taal geen geschikt woord heeft aan te wijzen: welnu, men verzuime de gelegenheid niet om, zelfs met opoffering eener gestrenge consequentie, den rijkdom der taal te helpen bevorderen. Maar waar het werkelijke idiotismen geldt, of waar de gewestelijke woorden niet strekken kunnen om eene leemte der taal aan te vullen; waar zij geene stellige behoefte bevredigen, maar slechts een weelderigen overvloed, hoe begeerlijk ook, ten toon spreiden: daar blijve men het beginsel getrouw, dat U door ons werd aanbevolen, niet, neen waarlijk niet! uit minachting voor den levenden en bloeijenden taalschat der dialekten, maar uit welberadene overtuiging der volstrekte noodzakelijkheid.

Wilt gij een bewijs, M. H., dat wij geene voorvechters zijn eener geijkte boekentaal, dat wij niet, op het voorbeeld van Frankrijk, den schepter willen ontrukken aan de „spraekmakende gemeent'", om de taal te verstikken onder een opgeworpen gezag: hoort, wat wij U verder wenschen voor te dragen. Er is in de laatste jaren herhaaldelijk met kracht

aangedrongen op de behoefte om de Nederlandsche taal te ontslaan van de knellende banden, waarin zij door onbevoegde spraakkunstenaars is gekluisterd; men heeft met nadruk gewezen op de levende en gesprokene taal, die bloeit in het harte des volks, als de eenige bron van zuivere kennis, het eenige rigtsnoer voor vrije, natuurlijke ontwikkeling der taalvormen. Nog voor twee jaren heeft een der Medeleden onzer Commissie, Prof. DAVID, in de Gentsche bijeenkomst die overtuiging uitgesproken. En wie is er die daar niet ten volle in deelt? Wie, die eenig taalgevoel in den boezem omdraagt, weet niet hoe zich bij ons eene stijve eentoonige boekentaal heeft gevormd, telkens en overal van de gewone spreektaal afwijkende, zoodat wij werkelijk, gelijk sommige Oostersche volkeren, twee verschillende talen, eene deftige en eene voor dagelijksch gebruik, schijnen te bezitten? Het wordt tijd, hoog tijd, dat die afscheiding verdwijne; dat er tusschen de schrijf- en spreektaal eene wederzijdsche toenadering ontsta. Wij willen de taal het vermogen niet benemen om zich, naar gelang der omstandigheden, nu eens plegtiger, dan eens luchtiger uit te drukken. Wij stellen prijs op verscheidenheid van stijl. Maar wij eischen, dat uit de schrijftaal die platte en koude eenvormigheid worde verbannen, die alle leven uitdooft en aan het volk alle belangstelling ontneemt in geschriften, wier taal het niet als de zijne erkent. Daarom beschouwen wij het als den pligt van elk, wien de taal ter harte gaat, de verfrissching van

den Nederlandschen stijl uit de levenwekkende bron der gesprokene volkstaal met alle krachten te bevorderen. Losheid en bevalligheid, twee eigenschappen waarin thans onze stijl bij dien van andere volkeren achterstaat, zullen er onmiddellijk uit ontspruiten, en tevens zal het geschrevene een meer echt Nederlandsch karakter ademen. Bij de zamenstelling van een algemeen Woordenboek zij dan dit onze leuze, en elk, die er zijne medewerking aan verleent, zij steeds van dit beginsel innig doordrongen. Men raadplege de gesprokene taal met zeer bijzondere zorg; men zamele er al de schatten van op, woorden, uitdrukkingen, vormen en wendingen, en verschuive dit alles in het Woordenboek niet naar den achtergrond, als goedje van minder allooi, maar men stelle het behoorlijk in het licht, opdat het ook in den stijl de welverdiende eereplaats moge hernemen. Slechts dan, wanneer ons de volkstaal iets aanbiedt, wat stellig onwelvoegelijk en onkiesch is, wat bepaaldelijk tot de straattaal behoort, of wat niet hooger beschouwd mag worden dan als de uiting eener tijdelijke en ras voorbijgaande aardigheid; dan eerbiedige men den goeden smaak, en houde het Woordenboek van ruwe platheden vrij. Het moet een Woordenboek zijn voor het Nederlandsche volk, maar niet voor het Nederlandsche gemeen.

Het zal overbodig zijn, hierbij aan te merken, dat wij, van de gesprokene volkstaal gewagende, natuurlijk de *algemeene* taal des volks bedoelden,

zoo als zij zich in tamelijk gelijke ontwikkeling in de verschillende gewesten des vaderlands vertoont, en evenzeer van de bijzondere dialekten als van de algemeene boekentaal scherp afgescheiden is. Door het huldigen der levende taal wordt dus aan ons beginsel, dat de provincialismen uitsluit, in het minst niet te kort gedaan. Maar eene bijzondere aanmerking is hier voor België noodig. De tegenstelling tusschen de geschrevene en gesprokene taal, ofschoon ook bij Ulieden, broeders uit het Zuiden, bestaande, is toch bij U op verre na zoo scherp niet als in Noordelijk Nederland. Bij U zijn de wetten der spraakkunst en de schikking der woorden niet evenzeer op de Latijnsche leest verwrongen, als in Holland, den zetel der klassieke philologie. Bij U is in den stijl veel van dat losse en natuurlijke, van dat oud-Dietsche overgebleven, dat bij ons in het Noorden voor de stijve regelmatigheid eener onhollandsche grammatica heeft plaats gemaakt. En moge welligt de kracht en gespierdheid der taal, zoo als zij zich in Holland vertoont, kunnen strekken om den Vlaamschen stijl in merg en bloed te versterken: aan den anderen kant wacht het Hollandsch uit het Zuiden een verkwikkenden stroom van jeugdige frischheid, een herstel van dat losse en sierlijke, dat reeds nu voor de Vlaamsche schrijvers — wij wijzen slechts op uwen CONSCIENCE — zooveel opene ooren en harten in Holland heeft gewonnen. Het strekt ons tot een wezenlijk genoegen, M. H., hier aan de Vlaamsche letter-

kunde deze openlijke hulde toe te brengen. En waaraan heeft Vlaanderen dit voorregt te danken? Is het niet, omdat daar de geschrevene taal meer dan elders eene afspiegeling is van de gesprokene, en omdat de gesprokene op hare beurt zich minder in verspreide en versnipperde dialekten verliest, maar meer aan het geheele volk toebehoort? En wat volgt hieruit voor de vereischten van het Woordenboek? Wat anders, dan dat de levende taal van Zuidelijk Nederland daarin eene bijzondere behartiging verdient; en dat, hoezeer ons beginsel om idiotismen buiten te sluiten, natuurlijk evenzeer op België van toepassing is, toch de rijke volkstaal der beide Vlaanderens zorgvuldig geraadpleegd en ter verrijking van den gemeenschappelijken taalschat aangewend kan en moet worden, zonder vrees voor inconsequentie. Niet schaarsch zullen de voorbeelden zijn van woorden en vormen, uit die oorden verzameld, die voor het Noord-Nederlandsch eene aanwinst of verbetering kunnen opleveren. Het Woordenboek zal het voertuig zijn, om ze ten Noorden van Schelde en Maas ingang te doen vinden.

Doch bij het raadplegen van het Belgische taaleigen worde eene strenge behoedzaamheid nooit uit het oog verloren ten aanzien van zoodanige woorden en uitdrukkingen, die, uit navolging van het Fransch ontsproten, met de Nederlandsche taalwetten in strijd zijn. Groot en aanhoudend is de invloed, dien het Fransch in België door dage-

lijksche aanraking op de moedertaal oefent. Hoe nationaal ook gezind, onwillekeurig vervallen zelfs de beste schrijvers niet zelden in gallicismen, die in het Zuiden zoo hinderlijk niet klinken, maar een Noordelijken Nederlander de ooren pijnlijk aandoen. Gij vergt niet, Vlamingen, dat Holland die vreemde indringers binnen zijne grenzen zal toelaten. Integendeel, wij vertrouwen het, gij neemt gaarne uwe Hollandsche broeders tot bondgenooten, om ze ook van uw gebied te verdrijven, waar zij in liefelijken schijn niets anders doen dan uw vaderlandsch taalgevoel te belagen. Zal ooit de gewenschte eenheid der taal van Zuid en Noord eene waarheid worden en duurzaam zijn: welaan, men wachte zich in broederlijke eensgezindheid voor den schadelijken invloed eener vreemde taal, die reeds meer dan genoeg onze vaderlandsche heeft aangetast.

Nadat wij U aldus de hoofdbeginselen hebben ontvouwd, die wij voor de bepaling van den inhoud des Woordenboeks wenschten aangenomen te zien, moeten wij nog eenige bijzondere punten aanroeren, die voor de nadere omschrijving van dien inhoud in aanmerking komen.

Eene vraag van groot belang, inzonderheid voor de praktische strekking van het Woordenboek, is die welke betrekking heeft op de zoogenaamde *kunstwoorden*. Schier geen enkele tak van nijverheid, of zij bezit een uitgebreiden schat van woorden en spreekwijzen, bijna uitsluitend tot haar behoorende en buiten den kring harer beoefenaren

slechts aan weinigen bekend. Reeds de zeevaart, het krachtige steunpunt van Nederlands grootheid, leverde alleen een vrij lijvig Woordenboek op, en welk een overvloedigen oogst zou men niet kunnen inzamelen op het gebied van handel, van landbouw, ja van iederen tak van nering en hantering! Het behoeft niet gezegd te worden, dat juist in onzen tijd, nu zich de nijverheid in alle rigtingen zoo verbazend ontwikkelt, eene ordelijke verzameling van die kunstwoorden een voorwerp zou zijn, der algemeene belangstelling waardig, en dat te meer zou voorzien in eene dringend gevoelde behoefte, naarmate de vroegere woordenboekschrijvers zich om dit gedeelte hunner roeping minder hebben bekommerd. Maar al drong ons niet de zucht, om deze waarlijk nationale behoefte te bevredigen, al noopte ons niet het verlangen, om het Woordenboek zoo algemeen mogelijk bruikbaar en nuttig te maken: reeds de overgroote menigte van figuurlijke uitdrukkingen, aan allerlei neringen ontleend en zelfs in den hoogeren stijl gangbaar, zou ons reden genoeg zijn om aan dit onderwerp onze bijzondere aandacht te schenken, daar toch in geen geval die uitdrukkingen in het Woordenboek onvermeld of onverklaard mogen blijven. Wij achten het derhalve in elk opzigt van het hoogste gewigt, dat de duizenden van kunstwoorden met onvermoeide vlijt en oplettendheid worden verzameld, ten einde in het Woordenboek de plaats te erlangen, waarop zij regtmatige aanspraak hebben. Wij zijn zoo goed als iemand Uwer

overtuigd, dat eene dergelijke verzameling, hoe uitgebreid ook, altijd onvolledig zal blijven; doch wij weten tevens dat, in den tegenwoordigen tijd, juist in de kunstwoorden eene groote aanbeveling voor een Woordenboek is gelegen; en dat men althans in staat is, reeds nu veel, zeer veel bijeen te brengen, waarop later zal kunnen worden voortgebouwd; te meer daar er voldoende grond bestaat om te vertrouwen, dat de bewerkers van het Woordenboek in dit gedeelte hunner taak van vele kanten gereede ondersteuning zullen vinden. Men sla dus vast de handen aan het werk, en verzuime de schatten niet, die reeds nu te verkrijgen zijn, in het ijdel bejag eener volledigheid, die altijd onbereikbaar zal blijven.

Gelooft echter niet, M. H., dat wij, uit al te groote ingenomenheid met de kunstwoorden, hier aan het vroeger door ons gestelde beginsel ontrouw willen worden, en de grenzen van het Woordenboek verder uitbreiden dan wij in andere opzigten hebben aanbevolen. Integendeel, wat wij vroeger aanmerkten omtrent het uitsluiten van verouderde en gewestelijke woorden, moet ook hier van toepassing zijn, en alleen aan zulke technische uitdrukkingen mag eene plaats worden ingeruimd, die nog heden althans in het grootste gedeelte van Nederland in gebruik zijn; terwijl andere, slechts op enkele plaatsen of in bijzondere gewesten bekend en elders ongehoord, als eigenlijke provincialismen moeten worden beschouwd en derhalve niet in het Woordenboek opgenomen;

tenzij dan, dat zij welligt betrekking hadden op een bijzonder vak van nijverheid, alleen op bepaalde plaatsen gedreven, en welks kunsttermen derhalve uit den aard der zaak tot een engeren kring beperkt zijn, maar, juist omdat zij elders in de taal worden gemist, eene meer algemeene bekendheid verdienen.

Wij mogen dit onderwerp niet verlaten, zonder nog éénen eisch te vermelden, waaraan het Woordenboek zal moeten voldoen. Gij vermoedt reeds, M. H., wat wij bedoelen. Want wie Uwer slaat niet met leedwezen het verschijnsel gade, dat zich hier te lande, ten opzigte der kunstwoorden, meer en meer aanbiedt? De veelvuldige betrekkingen met naburige landen en de krachtige opwekking, door vreemde uitvindingen ook aan onze nijverheid gegeven, hebben ons overstroomd met een stortvloed van vreemde woorden, waarvoor men zonder moeite echt Nederlandsche had kunnen vinden. Terwijl u op onze zeilschepen niets dan zuiver Hollandsch in de ooren klinkt, een bewijs, hoe de scheepvaart eenmaal in Nederland eene nationale zaak was, wordt gij op onze stoombooten telkens door Engelsche kunsttermen herinnerd, dat die nieuwe ontwikkeling niet van uw vaderland uitging. Op onze spoorwegen hoort gij van *waggons* en *rails*, waar gij *wagens* en *rigchels* of *sporen* meendet te zien; onze *rijknechts* worden tot *jockeys* bevorderd; ja zelfs ons oud-vaderlandsche *jagt* keert, als *yacht* vermomd, uit Engeland weder. Het is van het grootste belang, dat het Woordenboek het zijne toebrenge, om die taalverbastering

te stuiten; en het komt ons op dien grond raadzaam voor, dat bij de vermelding der echt vaderlandsche kunstwoorden zorgvuldig worde aangeduid, welke vreemde termen zij zouden kunnen vervangen, om aldus de zuivering der taal allengs te bevorderen. Inzonderheid zij hierop met nadruk aangedrongen met betrekking tot de talrijke kunstwoorden, op het gebied der verschillende *wetenschappen* gebruikelijk. Dáár werkt de vreemde invloed nog verderfelijker dan in al wat nijverheid en handel betreft; want terwijl het uit Frankrijk en Engeland binnengeslopene steeds door den uiterlijken vorm als vreemd blijft gekenmerkt, sluipen Hoogduitsche bastaardwoorden, in schijnbaar Nederlandsch gewaad vermomd, ons taalgebied binnen, en zijn dubbel gevaarlijk, naarmate het moeilijker valt ze te herkennen. Dien taalverwoestenden invloed van het Hoogduitsch, op het gebied der wetenschappelijke terminologie, te keer te gaan: ziedaar eene taak, waaraan zich het Woordenboek niet mag onttrekken.

Eene tweede vraag, die ter juiste bepaling van den inhoud des Woordenboeks niet onbeantwoord mag blijven, is deze: in hoeverre zullen zamengestelde woorden worden opgenomen? In eene taal, die het onwaardeerbaar vermogen der woordkoppeling in zoo buitengewone mate bezit, en daarin zoo gemakkelijk te werk gaat, dat dagelijks uit den mond van kinderen nieuwe woorden ontspringen, zou het streven naar volledigheid in het verzamelen van haren rijken woordenschat eene stellige dwaas-

heid zijn, om de eenvoudige reden, dat die rijkdom letterlijk oneindig is. En al ware die schat ook geheel bijeen te brengen binnen den beperkten omvang van een Woordenboek: die groote moeite zou geheel overtollig zijn en op loutere papierverspilling uitloopen, daar verreweg het grootste gedeelte der zamengestelde woorden terstond voor iedereen duidelijk is, en wel nooit iemand op de gedachte zal komen, daarbij naar eene verklaring om te zien. Alle zamenstellingen op te nemen, is derhalve even nutteloos als onmogelijk. Maar is het dan welligt beter, ze alle kort en goed achterwege te laten? Gij allen, M. H., stemt ons toe, dat dit niet minder ongerijmd zijn zou; want hoevele composita zijn er niet, wier eigenlijke kracht of gewijzigde opvatting slechts door eene geoefende taalkennis naar behooren kan worden verklaard, en die derhalve in het Woordenboek zeer zeker niet mogen ontbreken. Geen der beide uitersten is hier dan geoorloofd: het is een stellig vereischte den middenweg te betreden; en om hierin met vastheid te werk te gaan, ten einde althans zooveel mogelijk zich zelven gelijk te blijven, is het dringend noodzakelijk, een vast beginsel te kiezen, dat bij het al of niet opnemen tot rigtsnoer verstrekke. Wij hebben getracht, zulk een beginsel vast te stellen; en het kwam ons voor, dat de bedenkingen, die wij U zoo even voordroegen omtrent den verschillenden aard der composita, hiertoe als van zelve den weg wijzen. Wij stellen U derhalve het volgende voor. Zamengestelde woorden,

wier kracht en beteekenis uit de bestanddeelen des woords en hunne onderlinge betrekking terstond en volkomen duidelijk spreekt, zullen niet in het Woordenboek worden opgenomen. Alleen zullen bij de opgave van dat woord, dat het zakelijke deel der compositie bevat, een vier- of zestal composita, gevolgd door *enz.*, worden opgeteekend, doch zonder eenige verklaring; alleen om in het voorbijgaan te herinneren aan den woordenschat, die volgens die analogie, des noods tot in eindelooze uitbreiding, kan worden verkregen. Maar zoodra de beteekenis van het zamengestelde woord òf niet onmiddellijk uit zijne bestanddeelen blijkt, òf eene gewijzigde kracht heeft bekomen, òf op welke wijze ook eenige opheldering of nadere bepaling schijnt te vereischen, zal aan dat woord eene opzettelijke plaats worden ingeruimd en zal het van de noodige verklaring vergezeld gaan. Op die wijze zal het mogelijk zijn, de beide uitersten, te veel of te weinig, te vermijden; en men zal in dit moeilijke vraagstuk, het groote struikelblok voor al onze lexicografen, eene mate van consequentie bereiken, die allezins voldoende mag heeten, al werd zij dan ook in de toepassing hier en daar wankelbaar bevonden: een gevaar, dat van de bearbeiding van een Woordenboek altijd onafscheidelijk is.

Na de enkelvoudige en zamengestelde woorden vestigen wij uwe aandacht op de menigte van spreekwijzen, die door het gebruik een bepaalden vorm hebben verkregen, alsmede op den schat van spreek-

woorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen, waarvan onze taal overvloeit. En hier mogen wij kort zijn; want buiten twijfel valt ons uwe toestemming ten deel, wanneer wij hier het Woordenboek openstellen, om zooveel op te nemen als maar eenigzins mogelijk zijn zal. Wij deinzen voor deze ruime, maar noodzakelijke uitbreiding van den inhoud des Woordenboeks te minder terug, daar wij eerlang van een Utrechtsch letterkundige eene verzameling van spreekwoorden mogen verwachten, die in volledigheid alles, wat ooit elders geleverd werd, verre achter zich zal laten. Men heeft dan uit die welgeordende menigte slechts datgene weg te laten wat thans verouderd is, of wat, als niet algemeen gangbaar, tot het beperkter gebied der idiotismen behoort; men rangschikke het overige onder de hoofdwoorden, die elk spreekwoord bevat: en men zal aan het Woordenboek eene onschatbare waarde hebben bijgezet. Doch ook op dit gebied der spreekwoorden en door het gebruik geijkte spreekwijzen houde men, niet minder dan bij het verzamelen van op zich zelve staande woorden, het beginsel van welvoegelijkheid in het oog, en huldige men den goeden smaak, die ons voorschrijft, al wat stellig laag en onkiesch is opzettelijk te vermijden.

Ziethier dan, M. H., de grenzen van hetgeen wij in het Woordenboek wenschten opgenomen te zien, voor zooverre het onze eigenlijke Nederlandsche taal betreft, naauwkeurig omschreven. Er rest ons thans nog een punt te behandelen, dat zoo dikwijls tot

strijdige gevoelens aanleiding gaf: de regel, omtrent *vreemde* woorden te volgen. Men gevoelt, dat het antwoord op de netelige vraag, in hoeverre aan het uitheemsche eene plaats mag worden gegund, geheel afhangt van het standpunt, waarop men zich plaatst bij de beschouwing van de zoogenaamde zuiverheid van taal. Het zou ons te verre afleiden, wanneer wij hier dit vraagstuk in al zijne onderdeelen grondig wilden behandelen; maar na al wat in den laatsten tijd in het openbaar daarover gezegd en geschreven is, zult gij ons wel veroorloven, U kortweg te verklaren, dat wij ook hier den middenweg wenschen te kiezen. Wij zijn evenzeer verwijderd van die pedante schoolvosserij, die elk vreemd woordje angstvallig verbant en in het vriendschappelijk verkeer en de wederzijdsche mededeeling der talen eene doodzonde ziet, als van die onbeteugelde ligtvaardigheid, die alle banden slaakt en het zuivere Nederlandsch verstikt in een stortvloed van bastaardij. Wij erkennen het regt van beschaafde volkeren, om bij onderlinge wisseling van voorwerpen, gedachten en namen, ook hunne talen te verrijken; wij weten het, dat het Latijn en Fransch ons honderden van woorden schonken, die thans onze taal tot sieraad verstrekken; dat ons aller dagelijksch gesprek van vreemde, maar daarom niet onhollandsche, uitdrukkingen overvloeit. Maar wij waarschuwen tegen het misbruik, wij eischen dat een ontwikkeld taalgevoel met oordeel en smaak te rade ga, om van den vreemden invloed al het goede tot

zijn voordeel aan te wenden, maar zich te wachten voor het dreigende kwaad. Door deze overtuiging geleid, viel het ons niet moeilijk, ook voor dit gedeelte van het Woordenboek een vast beginsel te bepalen. Woorden van uitheemschen oorsprong en die zich nog heden door den klank kennelijk als zoodanig verraden, mogen en moeten, naar ons oordeel, te midden hunner Nederlandsche broeders eene plaats vinden, wanneer zij werkelijk in het algemeene gebruik aangenomen en meer in zwang zijn dan het overeenstemmende Nederlandsche woord. En meent niet, M. H., dat de beslissing omtrent dit punt aan veel twijfel onderhevig is. Er bestaat een onfeilbaar kenteeken, om te beoordeelen of aan een vreemd woord al dan niet door de natie het burgerregt verleend is. Zoodra de klemtoon van de laatste lettergreep, naar oud-Hollandsche wijze, op de voorlaatste is overgebragt; zoodra het woord Nederlandsche voorvoegsels of uitgangen aanneemt, om nieuwe afgeleide woorden te vormen; zoodra het in staat en gewoon is, met Nederlandsche woorden in zamenstelling te treden: dan is het voor goed en voor altijd in onze moedertaal ingelijfd. In die gevallen dan verkrijge het eene plaats in het Woordenboek, maar in elk ander geval blijve het daaruit verbannen. Zoo zal men ook hier zich zelven gelijk kunnen blijven, en zoowel de versnoeijing als de verwildering der taal gelijkelijk te keer gaan. Misschien acht iemand Uwer ons beginsel te bekrompen, en meent, dat wij te zeer naar uitsluiting

overhellen. Maar hij bedenke, dat bij het beramen van een plan voor een Woordenboek engere grenzen moeten getrokken worden, dan bij het ontwerpen van een leerboek voor den stijl. Een schrijver heeft zeer zeker het regt, zich in vele gevallen, die niemand vooruit kan bepalen, van vreemde, stellig vreemde woorden te bedienen: hij heeft daarbij eene vrijheid, alleen door den goeden smaak beperkt. Doch bij het zamenstellen van een Woordenboek is het niet de vraag: welke woorden mag een Nederlandsch schrijver gebruiken? — waar het noodig mogt zijn, staan hem alle talen ten dienste — maar: wat behoort inderdaad tot de Nederlandsche taal? En op die vraag behelst het door ons gestelde beginsel een nimmer weifelend antwoord.

Hebben wij ten opzigte der vreemde woorden eene zekere mate van toegefelijkheid betoond, met volle gestrengheid daarentegen treden wij op tegen den buitenlandschen invloed, waar zij het leven onzer taal in de hartader aantast. Wij bedoelen de zoogenaamde *barbarismen*, woorden uit Nederlandsche bestanddeelen, maar in navolging van vreemde talen en strijdig met de wetten der onze, gevormd. Het is van dien kant, dat de zuiverheid der taal het meest gevaar loopt, oneindig meer dan van tallooze woorden, onveranderd aan vreemde talen ontleend. De latinismen van vroegeren tijd, de gallicismen en anglicismen van onze dagen, maar bovenal het onmetelijk heir der germanismen: ziedaar vijanden, waarbij een onophoudelijk waken en strijden vereischt

wordt. Stelt men prijs op een zuiveren, echt Nederlandschen stijl, wil men de taal in eere houden als de afspiegeling van het geheele volk: welaan, dan blijve het Woordenboek voor die vreemde inkruipsels met het scherpste toezigt gesloten. Ja, zelfs hiermede achten wij niet te moeten volstaan. Het is niet genoeg, den vijand te ontwijken: hij moet aan iedereen worden aangewezen, opdat men bij tijds op zijne hoede moge zijn. Daarom slaan wij U voor, niet slechts het Woordenboek van alle barbarismen vrij te houden; maar, ter bepaalde waarschuwing, eene alphabetische lijst van de meest voorkomende achteraan te plaatsen, met opgave tevens van de woorden, waardoor zij in goed Nederlandsch kunnen en moeten vervangen worden.

Het vermelden van vreemde talen heeft nog één denkbeeld bij ons uitgelokt, dat wij niet twijfelen of het zal uwe goedkeuring mogen wegdragen. Het geldt hier echter niet de talen der ons van nabij omringende landen, maar die van het verre Oosten, van de volkstammen, die Nederlands overzeesche bezittingen bewonen. Bij de steeds toenemende aandacht, die in onze dagen aan die koloniën ten deel valt, en het vermeerderd aantal van reisbeschrijvingen en andere werken, over die gewesten handelende, schijnt het ons wenschelijk toe, dat eene hiermede in verband staande behoefte bij het Woordenboek niet uit het oog worde verloren. Wij stellen U derhalve voor, dat achter het werk eene verklarende lijst zal worden geplaatst van de meest

gebruikelijke woorden, uit de Maleische, Javaansche en Chineesche talen ontleend, die in de overzeesche bezittingen worden gebezigd.

Een laatste punt, dat bij de bepaling van den inhoud des Woordenboeks in aanmerking komt, vordert nog kortelijk uwe aandacht. Het betreft de vraag, in hoeverre eigennamen van personen en plaatsen zullen opgenomen worden. Hier inzonderheid schijnt eene enge beperking dringend noodzakelijk, niet alleen om de eindelooze hoeveelheid, die den omvang des werks misschien zou kunnen verdubbelen, maar vooral ook, omdat het opnemen der ontelbare eigennamen telkens den lexicograaf op een vreemd gebied zou doen afdwalen, zonder evenredig nut: zoodat zulk eene uitbreiding van den arbeid voor het minst overtollig mag heeten. Daarenboven, het Woordenboek, dat wij bedoelen, moet niet een historisch of geographisch, maar een taalkundig Woordenboek zijn. Uit deze bepaling, gij gevoelt het, vloeit onmiddellijk voort, dat ook aan eigennamen slechts dan eene plaats mag worden verleend, wanneer zij tot de Nederlandsche taalkunde regtstreeks in betrekking staan. En dit leidt ons als van zelve tot een vast beginsel, dat aan de eene zijde den omvang der verzameling naar eisch zal beperken, en aan den anderen kant, ook in dit opzigt, volledigheid waarborgt. Wanneer een eigennaam, in onveranderden vorm, het eigendom is van alle beschaafde talen; wanneer b. v. òf een vreemde naam hier te lande zijne oorspronkelijke gedaante

bewaart, òf een inlandsche in den vreemde geene wijziging ondergaat, die meer dan de uitspraak en spelling betreft: dan is er geene reden, om dien eene plaats te verleenen in een Nederlandsch taalkundig Woordenboek. Maar zoodra onze taal voor eenigen naam een eigenaardigen vorm vertoont, in tegenstelling van andere talen; hetzij dan dat een vreemde naam naar Hollandschen trant gewijzigd, of een inheemsche elders vernoemd is: dan staat zulk een naam tot de taal in naauwere betrekking, en heeft derhalve regt om in het Woordenboek te worden vermeld. Bij plaatsnamen is die vermelding te meer wenschelijk, daar niet zelden, vooral in de grensstreken van België en Frankrijk, de echt vaderlandsche benaming, uit volgzucht, gewoonte of onkunde, zoodanig door de vreemde wordt verdrongen, dat zij somtijds gevaar loopt allengs verloren te gaan. Het is van belang daartegen te waken, te voorkomen, dat b. v. de namen van *Atrecht*, *Rijssel*, *Geraertsbergen* of *Diedenhoven* van lieverlede verslijten, om in den Franschen vorm van *Arras*, *Lille*, *Grammont* en *Thionville* hunne Vlaamsche afkomst te verloochenen. Wie, die in zulk eene verbastering eene grieve ziet voor het vaderlandsch gevoel, zal niet erkennen, dat ook het Woordenboek aan het afweren daarvan dienstbaar moet worden gemaakt?

Tot zooverre dan, maar ook niet verder, gelooven wij dat aan eigennamen eene plaats in het Woordenboek mag en moet worden verleend. Evenwel achten wij het verkieselijk, dat hun die plaats niet in het

ligchaam zelve des werks, maar in een opzettelijk daartoe bestemd aanhangsel worde aangewezen. Hoe naauw toch de hier bedoelde eigennamen tot onze Nederlandsche taal in betrekking staan: het mag echter als twijfelachtig beschouwd worden, of zij wel in den eigenlijken zin een bestanddeel der taal mogen heeten, en het schijnt in allen gevalle minder gepast, ze hier en ginds te midden der duizenden van woorden en spreekwijzen te verstrooijen. Bij eene afzonderlijke verzameling zal hun beter regt wedervaren, en het doel, dat men zich daarbij voor oogen stelt, des te wisser bereikt kunnen worden.

Doch eene bijzondere aanmerking moet aan het boven gezegde worden toegevoegd. Er is een bepaald geval, waarin onze regel eene uitzondering vereischt, een geval, dat wel niet veelvuldig voorkomt, maar toch niet onopgemerkt mag blijven. Het gebeurt somtijds, dat eigennamen zich op de eene of andere wijze spreekwoordelijk in de taal hebben gedrongen, of tot bloote aanduidingen van zekere eigenschappen zijn afgedaald. Alsdan zijn zij ontwijfelbaar een stellig deel van den taalschat geworden, en moet hun eene plaats in het Woordenboek zelf, doch alleen voor zóóverre, worden ingeruimd. De voornamen *Jan* en *Piet* mogen niet ontbreken, want zij behelzen de uitdrukking van een bepaald karakter; *Judas* mag niet worden gemist als verrader; aan Pater *Brugman* komt eene plaats toe, om den roep zijner welsprekendheid; en wanneer men iemand naar de *Mookerheide* verwenscht, of hem herinnert,

dat *Aken* en *Keulen* niet op éénen dag gebouwd zijn, dan is dit eene afdoende reden om het Woordenboek, ter verklaring dier spreekwijzen, met deze drie namen te verrijken.

Tot hiertoe, M. H., was al hetgeen ik de eer had U voor te dragen, de uitdrukking van het volkomen eenstemmig gevoelen der gezamenlijke leden uwer Commissie. Doch aan het slot der omschrijving van den inhoud des Woordenboeks, zoo als wij dien eenparig wenschelijk oordeelden, moet ik nog melding maken van een denkbeeld, door een lid der Commissie geopperd, en dat door sommige medeleden zeer werd toegejuicht, maar door anderen geacht werd de grenzen van den voorgenomen arbeid te buiten te gaan. Er werd namelijk in bedenking gegeven, of men het nut des Woordenboeks niet zeer zou kunnen vermeerderen en het overzien van onzen taalschat magtig bevorderen, wanneer men onder eenige hoofdwoorden geheele klassen van daartoe behoorende bewoordingen plaatste, die als 't ware het gevolg van zulke hoofdelingen zouden uitmaken. Zoo zou men onder het woord *kleur* al de benamingen moeten opgeven, waarmede niet slechts hoofdkleuren, maar ook kleurschakeringen worden uitgedrukt. Zoo zou men bij diergeluiden de verschillende woorden moeten vermelden, die onze taal ter aanduiding van allerlei klanken, bijna voor elke diersoort afzonderlijk, bezit. Zóó de onderscheidene namen opsommen, die een liefelijken of onaangenamen smaak te kennen geven, en wat dies

meer zij (1). Men merkte daarbij aan, dat zulk een overzigt het Woordenboek uitnemend geschikt zou maken om meer- of minkundigen door de magazijnen onzer taal, als 't ware, rond te leiden; terwijl anders die onderscheiden woorden zoodanig verspreid liggen door de letters van het A. B. henen, dat het onmogelijk is, die alle met éénen blik te omvatten. Voor zoover men weet, heeft nog geen lexicograaf deze taak ondernomen; maar sommige leden onzer Commissie achtten het als eene wenschelijke nieuwigheid te moeten aanbevelen, en hielden zich overtuigd, dat, al zou zij ook het Woordenboek uitvoeriger maken, mogelijk een enkel deel meer doen beslaan, toch zeer zeker het nut daar rijkelijk tegen zou opwegen.

Ik zeide reeds, M. H., dat andere leden, hoezeer hun ook het genoemde denkbeeld toelachte, echter de uitvoering daarvan te bezwaarlijk oordeelden, en die liever voor een Woordenboek, opzettelijk voor den stijl bestemd, wilden gespaard zien. In dit ééne punt dan dacht onze Commissie niet eenparig. Gelukkig betreft het geene zaak van eerste en dringende behoefte, geen der grondslagen, waarop het gebouw moet worden opgetrokken; maar het geldt eene vraag van weelde, van bijkomende versiering. Eene stellige beslissing is derhalve voor alsnog onnoodig. Wij mogen U gerustelijk aanraden, dit punt te

---

(1) Voor nadere toelichting van het hier bedoelde, zie LULOFS, *Reistogtje naar Hamburg*, I. 320.

doen verblijven aan het oordeel van hen, die eerlang, naar wij hopen, zich bepaaldelijk met de zamenstelling des Woordenboeks zullen belasten; en die bij het vaststellen van nadere beginselen voor de behandeling der synonymen, waarmede het hier aangeroerde onderwerp in de allernaauwste betrekking staat, ook omtrent dit punt een vast besluit zullen te nemen hebben, na rijpe overweging zoowel van het belang der zaak, als van de vraag, of de uitvoering daarvan mogelijk en raadzaam zij te achten.

II. DE INRIGTING.

Thans overgaande om in de tweede plaats U onze gedachten mede te deelen omtrent de Inrigting des Woordenboeks, mag ik U vooraf geruststellen door de verzekering, dat ik in het volgende althans niet meer van uw geduld zal behoeven te vergen, dan in het voorgaande noodig was. Tot hiertoe hadden wij bijna uitsluitend vraagstukken van overwegend belang te behandelen, en die meermalen, zelfs nog in de vergadering van het vorige Congres, tot groot verschil van gevoelen aanleiding hadden gegeven. Het was bovenal noodzakelijk, hier een bepaald stelsel te ontwerpen, de redenen, die er voor schenen te pleiten, behoorlijk uiteen te zetten, en het tegen mogelijke bedenkingen te verdedigen; omdat bij gebreke van een welberaamd plan omtrent de grenzen van den voorgenomen arbeid, het welgelukken van de geheele onderneming aan-

stonds eene hersenschim zijn zou. Maar bij het voordragen der door ons ontworpen bepalingen voor de Inrigting en de Vervaardiging van het eenmaal afgemetene werk, zullen wij slechts bij de hoofdpunten, die eenige nadere toelichting vereischen, opzettelijk behoeven stil te staan. Voor al het overige, dat òf uit het breeder behandelde onmiddellijk voortvloeit, òf uit den aard der zaak zelve zijne aanbeveling met zich brengt, zal eene bloote vermelding voldoende zijn, wanneer wij straks ons geheele ontwerp, in bepaalde artikelen vervat, aan uw oordeel zullen onderwerpen.

Het eerste en voornaamste, dat eene beslissing vereischt, waar sprake is over de inrigting van een Woordenboek, is de rangschikking der woorden, die het bevatten zal. Er moet eene keuze worden gedaan tusschen de alphabetische en etymologische volgorde. In die keuze, M. H., heeft uwe Commissie geen oogenblik geaarzeld. Zij heeft terstond en eenparig aan de etymologische indeeling de voorkeur gegeven. Het rangschikken der woorden geheel naar de volgorde der letters moge voor het snel en gemakkelijk gebruik van een Woordenboek een aangenaam hulpmiddel zijn; doch het gaat met zoo groote bezwaren gepaard, het vermindert zoodanig de innerlijke waardij van den verzamelden taalschat, dat een toevallig uiterlijk voordeel daartegen niet in aanmerking mag komen. Uit oorspronkelijke stammen ontwikkelt de taal volgens bepaalde wetten geheele reeksen van woorden; meer en meer verwijderen zij

zich in uiterlijken vorm van den gemeenschappelijken stam; meer en meer verspreidt zich de beteekenis tot allerlei gewijzigde en zamengestelde begrippen; er ontstaan eindelijk geheele geslachten van woorden, uit éénen stamvader ontsproten, maar die allen, ondanks het eigenaardige van ieders bijzonder karakter, toch den algemeenen familietrek onuitwischbaar blijven vertoonen. Zal men die geleidelijke en natuurlijke ontwikkeling miskennen? Zal men datgene, wat naar regt en rede bijeenbehoort, moedwillig scheiden? De leden van één geslacht geweldadig uiteenjagen, om ze te verschikken in eene kakelbonte rij van vreemdsoortige individuen, die verwonderd staan elkander te ontmoeten? Neen, zoo iets kan niemand verlangen, die het voorregt waardeert, eene levende en bloeijende taal te bezitten. Voor talen, wier inwendig leven is uitgedoofd, die slechts den naklank bevatten eener sinds lang gestorvene spraak, voor de Romanische talen b. v., moge de alphabetische rangschikking de eenig denkbare zijn; zij moge hare toepassing vinden bij een Woordenboek, bestemd om de eene taal in de andere over te zetten, en waar het alleen aankomt op een gemakkelijk praktisch gebruik: maar voor een taalkundig Woordenboek, voor eene ordelijke verzameling der schatten van eene enkele en nog in welig leven bloeijende taal, is die volgorde volstrekt te verwerpen. Daar moet men de gelegenheid vinden, om de verschillende takken van den taalboom in al hunne vertakkingen, twijgen en spruiten, naauwkeurig en

geleidelijk te beschouwen; daar moet men telkens in één tafereel het bijeenbehoorende vereenigd aantreffen; daar moet het Woordenboek in den lezer het bewustzijn doen ontwaken van de physiologische krachten der taal, en hem leeren, die krachten met juistheid te gebruiken. Welk een vermogend hulpmiddel voor de verdere ontwikkeling der taal, voor afwisseling en fijne schakering van stijl, zal een talentrijk auteur zich niet aangeboden zien, wanneer het Woordenboek aan die eischen waarlijk voldoet. Welnu, het is de etymologische rangschikking, die alleen daartoe den weg baant. En het geringe bezwaar, in het moeilijker zoeken der woorden gelegen, zal spoedig verdwijnen, wanneer slechts de lezer eene zekere mate van voorbereidende taalkennis medebrengt en door het gebruik eenige vertrouwdheid met de inrigting verkrijgt. Ten overvloede kan men hem behulpzaam zijn, door in een aanhangsel eene alphabetische lijst te geven van de afgeleide woorden, onder verschillende stammen verspreid, in zooverre hun stam niet voor elkeen herkenbaar mogt wezen.

Doch, hoezeer wij ook de etymologische indeeling als een stellig vereischte van het Woordenboek beschouwen, achten wij het evenwel noodig, ook hier eene bepaalde grenslijn te trekken, ten einde het gevaar te voorkomen, dat men welligt in een doolhof van gissingen mogt verdwalen. Bij eene oplettende beschouwing was die grenslijn niet moeilijk te vinden. Men beperke de rangschikking naar de etymologie tot die woorden, die uit oorspron-

kelijke en bekende stammen zijn ontsproten, volgens ééne der drie hoofdwetten, welke in dit opzigt onze taal beheerschen: de klankwisseling, de afleiding door voor- of achtervoegsels, en de zamenstelling. Doch men ga liever niet verder. Men trachte niet, alle woorden, die slechts eenige verwantschap met elkander vertoonen, in ééne rubriek te vereenigen. Hoe naauw zij ook te zamen mogen hangen; zoodra zij niet dadelijk uit elkander of uit een gemeenschappelijk stamwoord zijn afgeleid, is het veiliger ze gescheiden te houden. Dat *krans*, *kring*, *kroes* en *krom* naauw aan elkander verwant zijn; dat *staan*, *stijf*, *stil*, *stok* en *strak* een familietrek verraden: wie zal het betwisten? Maar ze onder één hoofd te rangschikken, het zou een gevaarlijk werk zijn, dat wij U niet durven aanraden. De grenzen zijn hier met geene mogelijkheid te bepalen; men zou allengs van gissing tot gissing, van vermoeden tot vermoeden afdwalen, en eindelijk zich verliezen in een maalstroom van onzekerheid, hier vooral te duchten, waar wij aan de Nederlandsche natie een werk wenschen aan te bieden, naar hare behoeften berekend, en waar dus vastheid en zekerheid van kennis, gepaard met bruikbaarheid in de toepassing, op den voorgrond moet staan. Daarom bepale men zich liever tot die nadere en stellige verwantschap der woorden, wier vaste regelen reeds nu door de wetenschap opgespoord en boven allen twijfel verheven zijn.

Volgens ons plan zullen dan de stamwoorden, of,

bij ontstentenis daarvan, de woordstammen, alphabetisch gerangschikt, maar alle afgeleide en zamengestelde woorden, in de rangorde hunner ontwikkeling, onder hunne stammen ingedeeld moeten worden. Bij elk hoofd- of stamwoord, ook bij dezulken, waarvan geene afleidingen of zamenstellingen bestaan, zal de etymologie, met al wat daarbij ter opheldering noodig is, kort en bondig in eene afzonderlijke alinea worden opgegeven; en die opgave zal de sleutel zijn ter gereede verklaring van al wat in dezelfde rubriek is geplaatst: tenzij welligt enkele bijzondere vormen of bijkomende zwarigheden ook voor verdere woorden uit die familie eene opzettelijke etymologische verklaring mogten vereischen.

Op deze wijze, M. H., meenen wij, dat voor eene naauwkeurige kennis van den oorsprong en de geregelde afstamming van den woordenschat onzer taal een uitmuntende grondslag gelegd zou zijn. En men wane niet, dat ons plan onuitvoerbaar zou wezen. Het is waar, door de belagchelijke dwalingen, waarin de etymologen van vroegeren tijd, bij gebrek aan methodische studie, vervielen, door de wildheid waarmede zij zich niet ontzagen van alles alles te maken, is de etymologie bij velen een voorwerp van wantrouwen, zoo al niet van bespotting, geworden; en nog voor weinige jaren heeft een zoogenaamd *Etymologisch Handwoordenboek der Nederlandsche taal* de menigte versterkt in het denkbeeld, dat alle etymologie ten hoogste eene geleerde dwaasheid mogt heeten. Doch wie bij de verbazende ontwikkeling der linguistiek

in onze dagen iets meer dan een lijdelijk toeschouwer geweest is; wie met ernst en onbevooroordeeld naar waarheid alleen heeft gestreefd, en onvermoeid zijne taal, naar de eischen der wetenschap, zoowel met andere talen vergeleken, als in hare eigene geschiedenis beoefend heeft: hem is het bekend, dat heden ten dage de etymoloog naar vaste en onwrikbare wetten te werk gaat, die de wetenschap als ontwijfelbare resultaten heeft aangewezen, en die in stellige zekerheid voor de wetten der wiskunde naauwelijks behoeven onder te doen. Met vertrouwen durven wij dan ook onze overtuiging uitspreken, dat de afleiding der woorden in onze Nederlandsche taal, alleen enkele bijzonderheden van minder belang uitgenomen, tot voldoende zekerheid kan worden gebragt. Doch juist omdat wij op die vaste en stellige kennis zoo hoogen prijs stellen, en zoo bevreesd zijn voor ijdele gissingen, achten wij ons verpligt aan onze bepalingen voor de etymologische bewerking des Woordenboeks dit ééne voorschrift toe te voegen: dat men den oorsprong der woorden slechts dáár aanduide en verklare, waar dit met volkomene zekerheid of althans met hooge mate van waarschijnlijkheid kan geschieden. Aan bloote onderstellingen en vermoedens vergunne men geene plaats: men heeft er het publiek al genoeg de oogen mede verblind. Waar men niets weet te zeggen, dat op voldoende gronden steunt, daar beware men liever het stilzwijgen: al het overige zal er te meer vertrouwen door winnen Om slechts één voorbeeld te

noemen: hoe groot is niet het aantal van kunstwoorden, tot ambachten en neringen betrekkelijk, die in een beperkten kring het aanwezen ontvingen, soms wel geheel toevallig ontstonden, en wier oorsprong uit dien hoofde onnaspeurbaar is. Het ware vermetel, bij die woorden toch altijd iets te willen zeggen. Door hier van etymologie in het geheel niet te gewagen, toone men een deskundig etymoloog te zijn.

Na de rangschikking der woorden en de aanduiding van hunnen oorsprong en onderlingen zamenhang, moeten thans bepalingen volgen omtrent de opgave en verklaring der beteekenissen, de volgorde daarbij in acht te nemen, het bijbrengen van plaatsen uit schrijvers, bestemd om de kracht der woorden nader op te helderen en aanschouwelijk voor te stellen, en eindelijk omtrent het vermelden van alles wat tot het spraakkunstig gebruik betrekking heeft. Doch dit een en ander schijnt ons zoo weinig aan bedenking onderhevig, dat wij het overbodig achten, daarbij in eene nadere ontvouwing te treden. Eén punt slechts is er, dat misschien een enkel woord van toelichting vereischt. Het betreft de verklaring der synonymen, wier juiste opvatting wij als een zóó belangrijk deel eener grondige taalkennis, en van zoo beslissenden invloed op stijl en welsprekendheid beschouwen, dat een Woordenboek, zal het waarlijk door zijne inrigting den naam van *taalkundig* verdienen, niet mag nalaten zich met dit onderwerp opzettelijk bezig te houden. Het is te meer voor ons eene dringende behoefte, daar juist dit punt

door onze letterkundigen deels schandelijk verwaarloosd, deels zoo slordig behandeld is, dat eene geheele verwaarloozing verkieselijk ware geweest. In de elf deelen van zijn groot Woordenboek liet WEILAND de synonymen onaangeroerd. Later gaf hij er een opzettelijk werk over uit, en daarnaast verscheen een tweede van BRUINING; doch voor de eer onzer letterkunde mogt men wenschen, dat geen van beiden ooit het licht hadde gezien. Sedert lag het geheele onderwerp als vergeten ter neder, totdat eerst in de laatste jaren, bij de herleefde zucht voor de kennis der moedertaal, hier en daar belangstelling ook in dit deel der studie ontwaakte, en de bestaande behoefte meer en meer werd ingezien. En waarlijk, men behoeft met den Nederlandschen stijl, zoo als men dien van een groot aantal schrijvers gewoon is, ook maar oppervlakkig bekend te zijn, om te weten in welk eene mate het ons letterkundig publiek ontbreekt aan eene juiste kennis, fijne opvatting en gelukkige aanwending der synonymen. Betreurenswaardig voorzeker; want die eindelooze verscheidenheden, die de beteekenis der zinverwante woorden aanbiedt, zij zijn niet alleen als zoovele kleuren en tinten om den stijl bevallig te schakeren, maar hare volledige erkenning maakt zelfs de noodwendige voorwaarde uit, zonder welke geene waarheid of naauwkeurigheid van uitdrukking kan bestaan.

Wij zouden derhalve meenen, aan onze roeping te kort te doen, indien wij er niet met nadruk op aandrongen, dat de inrigting van het Woordenboek

strekken moge, om ook in deze zoo dringend gevoelde behoefte te voorzien. Het voegelijkst zou men, naar ons oordeel, dit doel kunnen bereiken, door al de woorden, die tot eene zekere categorie van beteekenis behooren, te vereenigen onder het hoofdwoord, dat het algemeene en ongewijzigde begrip van die beteekenis vertegenwoordigt. Na de verklaring van dat hoofdwoord, en alvorens tot de afleidingen en zamenstellingen daarvan over te gaan, zouden in eene afzonderlijke alinea, des noods in kleinere letter gedrukt, de onderscheidene wijzigingen van het algemeene begrip, zoo als zij zich in de verzamelde synonyma voordoen, opzettelijk moeten worden verklaard. Elk der zoo behandelde woorden vindt buitendien, gelijk van zelf spreekt, zijne eigene plaats in het Woordenboek, en daarbij behoort dan te worden verwezen naar het hoofdwoord, waar de verklaring der synonymiek is te vinden.

Wij zijn verre verwijderd, M. H., van de aanmatiging, om aan de toekomstige bewerkers van het Woordenboek wetten te willen voorschrijven voor het wetenschappelijk gedeelte van den arbeid, dat geheel aan hunne beslissing en voor hunne verantwoording moet blijven. Doch, hoezeer ook onze taak zich tot het uiterlijke, het ontwerpen van een bestek, bepaalt, en wij het onvoegzaam zouden achten daarbuiten te treden: zoo zij het ons toch ditmaal vergund, uit waarachtige belangstelling in een zoo gewigtig onderwerp, in 't voorbijgaan te wijzen op het eenig ware beginsel, dat, naar wij hopen en

vertrouwen, bij de verklaring der synonymen tot rigtsnoer zal worden genomen. Aan geen gezag van eenig dichter of redenaar, wie hij ook wezen moge, zij hier de uitspraak verbleven; geen voorbeeld van een Nederlandschen RACINE of BUFFON worde ons opgedrongen, om de vrije taal te overheerschen. Elders, waar de taal haar innerlijk leven heeft verloren, moge volgzucht en mode in zóó iets een heerlijk redmiddel vinden: voor de edele spraak, waarop wij Nederlanders roem dragen, zou het noodlottig wezen, en dubbel noodlottig, daar het ons bleek, dat de stijl van zoovelen onzer schrijvers juist in de zuivere opvatting der zinverwante woorden het meest te wenschen overlaat. Hoe moeilijk zou niet de keuze zijn van den beroemden naam, die hier met den stralenkrans zou moeten prijken: gesteld al, dat men er ooit in slagen kon, het fiere Nederlandsch voor gezag te doen bukken. Maar men raadplege hier, gelijk in elk ander geval behoort te geschieden, alleen de levende, dat is de gesprokene taal. Er leeft in ons aller hart een onmiskenbaar bewustzijn van de juiste kracht van elk woord tot in de allerfijnste schakeringen. Dat bewustzijn is bij den een tot eene heldere voorstelling ontwikkeld, bij den ander niet meer dan een donker halfsluimerend gevoel; maar dat het bij allen bestaat, is eene onbetwistbare waarheid, en juist omdat het aan allen gemeen is, zegeviert het telkens op iedere verbastering, die de fijnheden der taal, nu ginds, dan elders bedreigt. Daarom trachte men, met een open oor en onvermoeide oplettendheid, de taal op

te vangen, zoo als zij voortstroomt uit het hart des volks; het bewustzijn, dat ook in ons zelven leeft, te versterken en te verhelderen; en als het er op aankomt, om de beteekenis der woorden in hare fijnste wijzigingen te bepalen, dan putte men alleen uit deze bron; want — er is geen twijfel aan — zij is de eenige onvervalschte, de eenige die nooit ophoudt te vlieten.

Met dit beginsel voor oogen, M. H., zal men de behandeling der synonymiek werkelijk vruchtdragend kunnen maken. Mogt hier of daar de toepassing van het beginsel eenige onzekerheid overlaten, doet zich enkele malen een twijfelachtig geval voor: welnu, dan, maar ook dan alleen, vrage men het gevoelen van eenig schrijver van den allereersten rang, van een BILDERDIJK of VAN DER PALM. Maar men vrage het niet, om in hunne uitspraak blindelings te berusten; neen, alleen om te weten hoe mannen, met zulk een ontwikkeld taalgevoel toegerust, het punt in geschil hebben opgevat, en om aan die opvatting, ter verklaring van hetgeen duister is, zoo mogelijk eenig licht te ontleenen.

Wij hebben U onze gedachten ontvouwd over de hoofdpunten, die eene beslissing vereischten, om de inrigting des Woordenboeks wèl te bepalen. Maar nog één vraagstuk blijft ons daarbij op te lossen, een vraagstuk, M. H., van een uiterst teederen aard, en dat gewis bij velen voor volstrekt onoplosbaar doorgaat. Een der Medeleden onzer Commissie noemde het ten vorigen jare „de quadratuur des

cirkels voor onze taalrepubliek (1);" een ander redenaar achtte het eene zaak „van zulke aangelegenheid, dat van hare oplossing niet alleen de letterkundige betrekkingen tusschen Holland en België, maar de gansche toekomst van de gemeenschappelijke taal in 't vervolg af scheen te hangen (2)." Gij gevoelt, dat ik de *spelling* bedoel. En waarlijk, als men het oog slaat op al wat in de laatste vijftig jaren — ik zwijg nog van vroegeren tijd — over die groote strijdvraag, de orthographie, geschreven en gewreven is; als men nagaat, hoe stelsels tegen stelsels oprezen, meeningen tegen meeningen botsten; hoe alle taalkundig onderzoek zich jaren lang tot dit ééne punt bepaalde, alsof daarbuiten en daarboven niets meer de aandacht verdiende; hoe nog heden ten dage Holland en België tegenover elkander staan, en elk van beiden in zijnen eigen boezem talrijke verdeeldheden voedt; hoe zelfs blinde partijzucht, door booze roerselen gedreven, zich in dien strijd vermengde, en eene verhitte verbeelding de spelling — de nederige spelling! — met zaken van kerk en staat in verband bragt: dan, ja, schijnt het eene regt netelige vraag: welke spelling zal in het Woordenboek worden gevolgd?

En evenwel, M. H., wij zijn niet beschroomd, op die vraag een antwoord te geven. Eene aandachtige beschouwing van de rigting, die de strijd over orthographie in de laatste jaren allengs begint

---

(1) Mr. PRUDENS VAN DUYSE, *Handelingen van het Amst. Congres*, bl. 122.

(2) Prof. BORMANS, *Handelingen van het Amst. Congres*, bl. 106.

aan te nemen, van de gezindheid, die de twistende partijen meer en meer bezielt, heeft ons het vertrouwen ingeboezemd — en wij verheugen ons het openlijk te mogen uitspreken —, dat de tijd van verzoening misschien minder verre verwijderd is dan menigeen denkt. Hoe meer de taalstudie met vasten tred voorwaarts streeft, met verruimden blik haar veld overziet, en overal in de taal nieuwe schatten van wetenschap ontdekt: des te meer begint zij de spelling naar den achtergrond te verschuiven, en vestigt zich de overtuiging, dat men langen tijd aan dit gedeelte der studie een gewigt heeft toegekend, waarop het geene aanspraak kan doen gelden. Men begint in te zien, dat de spelling, de uiterlijke bekleeding der woorden, eigenlijk eene bijzaak is, die voor de hoogere deelen der taalkennis den kostbaren tijd niet mag wegrooven, en die daarenboven, bij een zoo uiterst beperkt letterstelsel, toch wel altijd onvolmaakt zal blijven. Doch is zóó aan den eenen kant bij de taalkundigen de belangstelling in de spelling verminderd: aan de andere zijde heeft de wetenschap resultaten gewonnen, waardoor menige twijfel, hoe heftig ook eenmaal de strijd was, thans volkomen opgelost, althans voor hem, wien het ernst is, oplosbaar mag heeten. Ja, het is geene vermetelheid te beweren, dat bij hen, die hier bevoegd zijn eene stem uit te brengen, waren zij slechts eendragtig gezind, om allen gezamenlijk de zaak in rijpe overweging te nemen, in de hoofdpunten wel spoedig alle geschil zou verdwijnen, en geen twijfel zou

overblijven dan alleen bij vragen van ondergeschikt belang, die inderdaad voor eene volkomene oplossing niet vatbaar zijn, en juist daarom, zoo men niet eindeloos over beuzelingen wil twisten, door onderlinge overeenkomst zoo goed mogelijk vereffend moeten worden. Er is dus in onze dagen niet meer, zoo als vroeger, hetzij in een denkbeeldig gewigt der zaak, hetzij in een wanhopigen stand van het daartoe betrekkelijke geschil, eene afdoende hindernis tegen wenschelijke verzoening te duchten; en dit tweeledig streven, om de zaak deels niet hooger aan te slaan dan zij verdient, deels te toetsen aan de uitspraak eener meer ontwikkelde wetenschap, dit streven, zeg ik, wint voortdurend veld. En waarom zou het niet spoedig algemeen worden en tot eensgezindheid leiden? Is niet bij zeer velen die aan den strijd deelnemen, en bij allen die daarbuiten staan, de wensch naar die eensgezindheid levendig? en kan dat verlangen, in den tegenwoordigen toestand van zaken, lang onbevredigd blijven? Neen, men zegge wat men wille, het tijdstip eener eenparige spelling is niet zoo verre verwijderd.

Eene eenparige spelling. Ziedaar in de eerste plaats, wat wij als vereischte voor het Woordenboek stellen. Al ware het niet, dat het aan ongerijmdheid zou grenzen, binnen den omvang van een enkel werk verschillende orthographie toe te laten, nog zouden wij U eenparigheid aanbevelen; want wij huldigen haar als beginsel. Wij weten, dat dit beginsel nog voor weinige jaren opzettelijk bestreden

en als doodend voor de ware ontwikkeling voorgesteld werd (1). Maar, met hoeveel beleid en bekwaamheid die aanval ook geschiedde, onze overtuiging is er niet door aan 't wankelen gebragt, omdat wij ons verzekerd houden, dat de slagen, die er vielen, niet zoozeer de eenparigheid zelve troffen, als wel de bekrompene opvatting, waarin men veelal dat beginsel pleegt te beperken. Eenparigheid, naar ons oordeel, vereischt niet, dat elk woord altijd op dezelfde wijze worde geschreven, om het even op welke plaats en met welke gewijzigde bedoeling; integendeel, zij erkent en veroorlooft al de vrije spelingen, al de verscheidenheid, waartoe de taal zelve het regt geeft. Maar zij eischt slechts, dat eenzelfde woord, op bepaalde plaats en met bepaalde bedoeling, zich ook in gelijke spelling vertoone. Immers de vrijheden en spelingen in den vorm der woorden mogen niet toevallig noch willekeurig zijn; het zijn wezenlijke bestanddeelen van den taalschat, frissche uitingen van een krachtvol leven, maar altijd door vaste natuurwetten bepaald. Eenparigheid van spelling, in den waren zin opgevat, laat u vrij tusschen *vriend* en *vrind*, tusschen *ochtend* en *uchtend*, tusschen *wreedaard* en *wreedert* te kiezen; zij veroorlooft u, nu eens *wezenlijk*, dan eens *wezentlijk* te schrijven, of *vonkelen* met *fonkelen* af te wisselen; maar zij veroorlooft u niet, *vriend* te schrijven, waar *vrind* behoorde te staan. Elke verscheidenheid, die de taal

(1) J. A. ALBERDINGK THIJM, *De Nederduitsche Spelling, enz.*, bl. 1. vlgg.

aanbiedt, blijft geëerbiedigd; maar de keuze wordt niet overgelaten aan grillige luim: neen, zij hangt af van juisten smaak en fijn ontwikkelden taaltakt. Is die keuze eenmaal geschied, welnu, dan is ook voor het gekozene de spelling bepaald. In dien zin nemen wij de eenparigheid als beginsel aan. Wij zijn meer dan iemand afkeerig van meesterachtigen dwang, van doodelijke eentoonigheid in de vrije levende taal; maar wij willen de stellige wetten, die dat vrije leven in al zijne uitingen beheerschen, opgespoord, erkend en getrouw toegepast zien. Eenparigheid, met zoodanig verruimde grenzen, zal heilzaam werken voor den bloei der taal; maar volstrekte oneenparigheid wordt straks losbandigheid, en loopt uit op een wis verderf.

Doch hoe nu het stelsel te bepalen, dat de eenparige spelling in het Woordenboek zal regelen? Hoe te beslissen tusschen de uiteenloopende gevoelens, die nog heden omtrent zoovele punten worden beleden? Vreest niet, M. H., dat wij hier in eene opzettelijke behandeling der orthographie zullen treden, die even weinig tot onze taak behoort, als zij voor deze plaats voegzaam zou wezen. Voor ons is het voldoende, een vasten grondslag voor het gebouw te leggen, en aan te wijzen, hoe men er in zal slagen, het tot algemeen genoegen op te trekken. Overtuigd, gelijk wij zoo even verklaarden, dat er gegronde hoop op eene naderende verzoening bestaat, en dat eene welbegrepene eenparigheid het leidende beginsel moet wezen, stellen wij U het volgende voor. Het

uitgangspunt voor de spelling, in het Woordenboek te volgen, zal de schrijfwijze zijn, in Noord-Nederland aangenomen, die door een bijna vijftigjarig bestaan eene gewenschte vastheid heeft verkregen, en, althans wat de hoofdpunten aangaat, door eene treffelijke reeks van letterkundigen als rigtsnoer erkend werd. Doch wij willen daarbij niet onbewegelijk stilstaan; wij willen de eenparigheid op beteren grondslag gevestigd zien dan tot dusverre het geval was; wij willen de gewenschte algemeene verzoening naar vermogen bevorderen. Geen middel kan daartoe zekerder leiden, dan het onbevooroordeeld opvolgen van hetgeen de wetenschap als stellige waarheid leert. Wat derhalve in de verloopene vijftig jaren door de meest bevoegde regters als onhoudbaar erkend is, wat werkelijk verandering en verbetering eischt, dat worde zonder ommezien veranderd en verbeterd; want elke onwaarheid moet vroeg of laat te niet gaan, maar de waarheid zal stellig zegevieren, en zij is het alleen, die duurzame verzoening verzekert. Vraagt gij, aan wien de beslissing van hetgeen de wetenschap als waarheid heeft aangewezen, zal worden opgedragen: ons antwoord is gereed. De Redactie, die de vervaardiging van het Woordenboek moet besturen, zal, indien slechts uwe keuze niet faalt, uit mannen bestaan, voor wie de wetenschap der taal doel en roeping des levens is; de medewerkers, die aan den arbeid deelnemen, zullen allen geachte taalkenners zijn. Welaan dan, de Redactie trede met de gezamenlijke medewerkers in overleg;

men noodige daarbij ook andere personen, wier bevoegdheid aan niemand twijfelachtig zijn kan; en men overwege met elkander, in welke punten de bestaande spelling, na al wat daarover gezegd is, nu verbetering schijnt te eischen. De zaak is verre genoeg gevorderd, om thans op die wijze tot eene beslissing te komen, zonder eenigen willekeurigen dwang. Alleen in ondergeschikte punten, die het wezen der zaak niet aantasten, zal eene zekere inschikkelijkheid noodig zijn.

Wij gelooven, M. H., dat in dezer voege het groote bezwaar der spelling overwonnen zal kunnen worden. Men zal eene eenparigheid vaststellen, die aan niemand hinderlijk zijn kan, men zal toegeven aan de regtmatige klagten, tegen eene „versteende spelling" ingebragt, maar evenzeer zich hoeden voor eene te groote nieuwigheidszucht. De tijd zal gekomen zijn, de te lang verschovene tijd, dat de vooruitgang der wetenschap ook vruchten draagt voor de praktijk. En vreest niet, gij Zuidelijke broeders, dat de Noord-Nederlandsche spelling gereed staat, oppermagtig de uwe te verdringen. Wie met den stand der taalkunde bekend is, en de punten in geschil onpartijdig heeft overwogen, zal gerust kunnen voorspellen, dat in menig opzigt het voorbeeld van het Zuiden aan het Noorden ter navolging zal strekken. En waar uwe spelling feilen mogt, daar weigert gij immers de verbeteringen niet, U uit het Noorden aangeboden? Neen, de gelegenheid zelve, die ons hier vergadert, is een afdoend blijk van

eensgezindheid; en wij herhalen het, wat ons Medelid VAN DUYSE in het vorige jaar tot U sprak: „Ik denk, dat dáár, waar eenheid van ziel en zin is, ook eenheid van spelling zal komen (1).”

Tot hiertoe hadden wij, bij het aanwijzen van den weg, om tot eene eenparige spelling te geraken, alleen de behoefte van het Woordenboek voor oogen. Doch indien hier werkelijk onze wensch tot vervulling mogt komen, wie Uwer gevoelt niet, dat voor de eenheid op ruimer gebied eene reuzenschrede zou gedaan zijn? Of zou niet elk, die het met de goede zaak wèl meent, het eeuwige wankelen en weifelen moede, en hakende naar eenparigheid, op goeden grond gevestigd, zich met vreugde aan het Woordenboek aansluiten, om de daar gevolgde spelling tot de zijne te maken? Niet, alsof wij een wetboek in het leven wilden roepen, waarin voortaan de vrije geest zou moeten berusten; neen, verre vandaar! Maar het voorbeeld, in het Woordenboek gegeven, een uitvloeisel niet minder van waarheidszin dan van zucht tot verbroedering, zou door innerlijke kracht de vrije overtuiging onwederstaanbaar tot zich trekken, en eene wisse zege behalen, alleen omdat het de zege verdiende. En de Nederlandsche taal zou, in haren uiterlijken vorm, eindelijk een staat van eenparigheid, maar tevens van reinheid bereiken, zèlfs voor een vijftigjarigen strijd waarlijk niet te duur gekocht.

---

(1) *Handelingen van het Amst. Congres*, bl. 203.

III. DE VERVAARDIGING.

Zoo hebben wij dan, M. H., onze beschouwing van den Inhoud en de Inrigting van het Woordenboek ten einde gebragt. Maar wij zouden al zeer onpraktisch handelen, indien wij ons hierbij bepaalden, en onze overweging niet uitstrekten, om ook omtrent de wijze van uitvoering een vast plan te beramen. Want al ware ook onze aanwijzing, *wat* het Woordenboek moet bevatten, en *hoe* het ingerigt moet zijn, boven alle aanmerking verheven: wat zou zij anders wezen dan eene ijdele vertooning, indien wij verlegen stonden bij de nuchtere en toch zeer wezenlijke vraag: „Alles goed en wel, maar hoe nu uw plan uit te voeren? hoe het Woordenboek, zoo als het door u werd ontworpen, tot stand te brengen ook?"

Wij hebben deze gewigtige bedenking niet voorbijgezien; M. H. Wij hebben getracht ze met rijp overleg op eene bevredigende wijze op te lossen, en bepalingen vast te stellen, die een geregelden gang van den arbeid verzekerden en op het welslagen een gunstigen invloed mogten hebben. De meeste dezer bepalingen zijn van dien aard, dat zij geene opzettelijke toelichting behoeven, maar het voldoende zal zijn, ze U kortweg mede te deelen. Slechts twee punten zijn er, die eene nadere verklaring schijnen te vereischen: de verdeeling van den arbeid, en het noodzakelijke toezigt, om eenheid en gewenschten voortgang te waarborgen.

Bij het ondernemen van eenig werk van groote uitgebreidheid, is het eene zaak van het hoogste belang, aan elk der medearbeiders vooraf met juistheid zijne taak aan te wijzen. Op wetenschappelijk terrein is dit niet minder dringend noodig, dan overal elders; en naarmate bij het zamenstellen van een algemeen Woordenboek de arbeid uitgestrekter is en het zamenwerken van een grooter aantal personen vordert, des te meer moet men hier vooral zorg dragen, bij het verdeelen van dien arbeid naar een vast beginsel te handelen. Doch welk beginsel zal men hier aannemen? Raadplegen wij het voorbeeld onzer voorgangers op het veld der lexicographie, wij treffen een Woordenboek aan, waarbij de taak onder de verschillende medewerkers gesplitst was naar den maatstaf der letters in het Alphabet, in dier voege dat elk hunner eene of twee of meer dier letters geheel voor zijne rekening nam. Woordverklaring, etymologische opheldering, grammatische aanmerkingen, dit alles moest dus, de geheele letter door, door één enkel persoon worden geleverd; maar de verklaring, de afleiding, de grammatische beschouwing der woorden, tot andere letters behoorende, ging geheel buiten hem om. Op die wijze werd in elken medewerker eene drieledige bekwaamheid ondersteld, en het kan ons niet bevreemden, dat sommigen hunner in het een of ander gedeelte te kort schoten. Er kwam bij, dat niet zelden eenig grondwoord, en eene daaruit ontsprotene afleiding en zamenstelling, aan drie verschillende personen

waren toevertrouwd, die juist niet altijd eenstemmig dachten; zoodat men somtijds bij de verklaring van het derivatum of compositum het grondwoord opslaande, verwonderd staat, daar geheel iets anders te vinden: om nu nog niet te spreken van de in 't oog loopende ongelijkmatigheid der bewerking, die, nu eens tot breedvoerige artikelen uitgebreid, dan weder met stroeve beknoptheid bij een kort woord bepaald blijft; hier een schat van geleerdheid uitstort, om ginds niets dan schraalheid te vertoonen. Het is U allen bekend, M. H., hoe dit Woordenboek bij bevoegde regters staat aangeschreven; en wie Uwer, ziet niet aanstonds in, dat het onjuiste beginsel, bij de verdeeling van den arbeid gevolgd, de oorzaak der mislukking was? Inderdaad, die verdeeling bij de letters van het AB. is de ongerijmdheid zelve. Het is alsof een architekt, wien het bouwen van een huis was opgedragen, aan elk zijner werklieden ééne afzonderlijke kamer aanwees, en al den arbeid, die er vereischt werd om dat vertrek naar behooren in te rigten, timmeren, metselen, smeden, verwen en behangen, aan dien éénen persoon toevertrouwde, terwijl een ander op zijne beurt al datzelfde werk in de belendende kamer verrigtte. Maar neen, in de stoffelijke wereld weet men zich voor dergelijke ongerijmdheden te hoeden, omdat zij daar te zigtbaar en tastbaar zijn. De bouwmeester stelt onderscheidene arbeiders te werk, een timmerman, een metselaar, een smid en wie hij verder noodig heeft; en terwijl de één met al het timmerwerk door het

gansche huis heen belast is, houdt de ander zich alleen met verwen of met behangen bezig. Zoo blijft elk bij zijn vak, zoo levert niemand broddelwerk, en kan eenmaal uit aller vereenigden arbeid een schoon geheel verrijzen.

Het moge prozaïsch klinken, M. H., maar het maken van een Woordenboek is met het bouwen van een huis volkomen gelijkbaar. Ook dáár moeten verschillende soorten van arbeid tot de volmaking van het geheel te zamen loopen; en moge al soms de eene soort wat nader aan de andere verwant zijn, sommige daarentegen verschillen onderling niet minder dan het smidswerk van de taak des behangers. Wat is er noodig, om een Woordenboek te doen ontstaan? De woorden moeten opgespoord en verzameld, daarna gerangschikt worden; de etymologie moet worden opgegeven, de beteekenis verklaard, door voorbeelden uit schrijvers opgehelderd, met die van andere zinverwante woorden vergeleken, enz.; de bijzonderheden, tot de grammatica betrekkelijk, vereischen bepaalde behandeling, en wat dies meer zij. Zal één mensch dat alles, ook het meest verscheidene, op zich nemen, al ware 't slechts voor eene enkele letter, ja voor een enkel woord? Het ware eene vermetelheid, alleen van onkundigen te wachten. 't Is waar, men spreekt veelal in 't algemeen van *taalkennis*, en schrijft ze aan dezen toe, terwijl men ze aan genen ontzegt; maar waar het óp naauwkeurige waardering van ieders bijzondere geschiktheid aankomt, doet men beter, de taalkennis

behoorlijk in onderdeelen te splitsen. De een houdt zich hoofdzakelijk bezig met de ingewikkelde vraagstukken der grammatica; een ander doorleest oude en nieuwe schrijvers, om de geschiedenis der woorden en de ontwikkeling hunner beteekenis op te sporen; een derde wijdt zich geheel aan een zuiveren en sierlijken stijl; een vierde verdiept zich in de geheimenissen der etymologie. Elk dezer onderdeelen vereischt een bijzonderen aanleg en eene bijzondere studie. Terwijl bij den een grammatische scherpzinnigheid en fijn vernuft op den voorgrond staat, is bij den ander onvermoeide vlijt en een gezond oordeel de hoofdzaak; komt hier alles aan op juistheid van opvatting en gelouterden smaak, ginds daarentegen op uitgebreide historische en vergelijkende taalstudie. Men kan een uitmuntend etymoloog zijn, en toch een erbarmelijken stijl schrijven: is men dan geschikt, om in het Woordenboek over synonymen te spreken? Men kan door groote belezenheid een schat van aanteekeningen, kostbare bouwstoffen voor de woordverklaring, hebben verzameld; maar men is in de oude talen en hare methodische studie een vreemdeling: zal men dan zich wagen om de moeilijkheden der grammatica op te lossen? Neen, ieder bepale zich tot dat bijzondere gedeelte, waar zijn eigenaardige aanleg en de bepaalde rigting zijner studie hem heenleidt. Aan den een zij de taak opgedragen, om de woorden te verzamelen; aan den ander, ze te rangschikken; een derde verklare hunne beteekenis in historische en logische

ontwikkeling; een vierde heldere ze op door treffende citaten; een vijfde belaste zich met de synonymiek; een zesde met de etymologie; een zevende met de grammatica; en zoo er bij eene naauwlettende overweging nog verdere onderdeelen mogten blijken, dan worde telkens voor ieder nieuw onderwerp een nieuwe bewerker gezocht.

Ziet, M. H., dit is het ware beginsel, dat bij de verdeeling van den arbeid tot rigtsnoer moet dienen. Zóó, maar ook zóó alleen, zal men de misslagen verhoeden, waarin anderen vóór ons vervielen; zoo zal elk gedeelte van het groote werk door eene bevoegde hand, en met schoone evenredigheid door het gansche boek heen, worden tot stand gebragt.

Wij leveren U straks de nadere uitwerking van dit plan, bestaande in eenige bepalingen, onmiddellijk voortvloeijende uit het eens gestelde beginsel, en die U de uitvoerbaarheid van ons denkbeeld duidelijk zullen maken. Doch vooraf moeten wij nog uwe aandacht inroepen voor eene korte ontvouwing van hetgeen ons raadzaam is voorgekomen, om aan den arbeid der verschillende medewerkers, door behoorlijk toezigt, de noodige eenheid en geregelden voortgang te verzekeren.

Wie ooit met anderen gearbeid heeft aan eene taak van grooten omvang, en de eigenaardige bezwaren, aan het gezamenlijk werken verbonden, bij ondervinding kent, is ten volle overtuigd, dat het spreekwoord: „veel handen maken ligt werk," ook omgekeerd veel waarheid bevat. Het was dus een

stellig vereischte te zorgen, dat de geheele zaak van het Woordenboek, hoe goed ook voorbereid, niet eindige met op deze klip te stranden. En hoe anders zou men dit gevaar kunnen verhoeden, dan door een vast middelpunt te stellen, vanwaar elke werkzaamheid uitgaat, en waartoe elke terugkeert? Het aantal medearbeiders aan het Woordenboek zal buiten twijfel niet gering moeten zijn; bij eene vlugtige raming schijnt een twaalftal naauwelijks toereikend. Het behoeft geen betoog, dat die allen, zonder een bepaald punt van vereeniging, onmogelijk een zamenhangend geheel kunnen tot stand brengen, veelmin in een niet al te ruim tijdsverloop. Er behoort dus eene blijvende Commissie te zijn, met de eigenlijke redactie belast. En juist omdat de noodzakelijkheid van zulk eene Commissie een gevolg is van het bezwaar, in het zamenwerken van een groot aantal personen gelegen; zoo vloeit hier regtstreeks uit voort, dat het getal der Redacteuren tot zeer weinigen moet worden beperkt. Wij achten het best, U een *drietal* aan te raden; deels omdat de ondervinding leert, dat drie personen gemakkelijk te zamen kunnen arbeiden, terwijl dikwijls reeds een vierde belemmering veroorzaakt; deels dewijl men van drie taalkundigen gezamenlijk, mits met oordeel gekozen, eene voldoende kennis van den geheelen omvang der taalkunde mag verwachten. Mogt het echter blijken, dat hun een noodzakelijk element ontbrak, kwam het hun zelven wenschelijk voor, zich een vierden of zelfs een vijfden

toe te voegen: in het belang der zaak zij hun dat regt verleend.

Aan deze Redactie nu moet de gansche leiding der werkzaamheden toevertrouwd zijn. Hare taak moet het wezen, onder de verschillende gunstig bekende taalkundigen eene keuze van geschikte medearbeiders te doen. Zij moet elks bijzonderen aanleg en rigting van studie overwegen, om hem bepaaldelijk uit te noodigen tot die taak, waarvoor hij het bèst, hij beter dan anderen, berekend schijnt. Zij moet de bevoegdheid hebben, om dezen en genen, die vrijwillig zijne medewerking mogt aanbieden, wanneer zij in gemoede meent dat hij, om welke reden ook, geene verblijdende aanwinst zou wezen, voor zijn aanbod beleefdelijk te bedanken. Weigert men haar dit vertrouwen en deze volmagt, men doet niets anders dan hare pogingen te verlammen; want eene juiste keuze van medearbeiders, die voldoen aan twee stellige vereischten, genoegzame kennis en geregelde werkzaamheid, is de hoofdzaak, indien er ooit aan een goed Woordenboek het aanwezen zal worden geschonken; en het ware ten hoogste ongeraden, aan elkeen de vrijheid te laten zich tot medewerker op te werpen, al bragt hij daarvoor geen anderen titel bij dan de opgewondenheid eener ijdele inbeelding. Zal ooit de Redactie met spoed en met zekerheid kunnen werken, dan moet zij vooruit weten, met wie zij te handelen heeft.

Op deze voorwaarden gevestigd, en in aansluiting aan zoodanig eensgezinde bondgenooten, kan de

Redactie krachtig werkzaam zijn. Zij kan alle medearbeiders met geestdrift bezielen, de verflaauwenden opwekken, de dralenden aansporen, den voortgang van den arbeid aanhoudend bespoedigen. Zij ontvangt van elk hunner het afgewerkte gedeelte zijner taak; zij brengt al het ingezondene tot een geheel te zamen; zij verwijdert de oneenparigheden, die uit het zamenwerken van velen, zelfs bij de beste verdeeling van arbeid, kunnen ontstaan; zij ziet de feilen niet voorbij, die het werk ook van den besten medearbeider kunnen aankleven, maar maakt er hem opmerkzaam op, en treedt met hem in overleg om verbetering uit te lokken. Zoo doende kan zij iets goeds tot stand brengen. Zoo kan er eindelijk een Woordenboek ontstaan van hooge innerlijke waarde; want elk gedeelte afzonderlijk zal bewerkt zijn door den meestbevoegde, en eene trits van taalkenners was eendragtig werkzaam om die deelen ineen te voegen, en het zoo voltooide geheel nogmaals te herzien en der volmaking nader te brengen.

Wij hebben U, M. H., de beginselen medegedeeld, die bij het ontwerpen van een plan voor het Woordenboek ons tot rigtsnoer verstrekten; wij hebben de hoofdpunten van ons plan nader uiteengezet, toegelicht en tegen mogelijke bedenkingen verdedigd. Vergunt ons thans, dat geheele plan, in eene reeks van 60 artikelen vervat, aan uwe goedkeuring te onderwerpen.

PLAN

VAN EEN

NEDERLANDSCH WOORDENBOEK.

I. DE INHOUD.

1. Het Woordenboek zal zich bepalen tot *de Nederlandsche taal in haren tegenwoordigen, door het algemeene en beschaafde gebruik gevestigden, toestand.*
2. Het aanvangspunt voor het Woordenboek wordt gesteld omstreeks het jaar 1637.
3. Er zullen geene verouderde woorden of beteekenissen worden opgenomen.
4. Uit de werken van schrijvers der 17de en 18de eeuw zal slechts datgene worden opgenomen, wat nog heden in eenig opzigt voor de taal belangrijk mag heeten.
5. Geene eigenlijke idiotismen zullen worden opgenomen, dan in zooverre zij eene uitdrukking behelzen van een denkbeeld, waarvoor de algemeene Nederlandsche taal geen geschikt woord bezit.
6. Met uitsluiting dan van verouderde en gewestelijke woorden, zal men zoo volledig mogelijk trachten te verzamelen alle woorden en beteekenissen, die in eenige soort van schrijfstijl te pas kunnen komen; de soorten van schrijfstijl in den allerruimsten zin opgevat, en niet tot de eigenlijke *letterkunde* beperkt.
7. Men zal zich bijzonder toeleggen op het raadplegen der taal, zoo als zij gesproken wordt, en daaruit al

het bruikbare verzamelen, zóó echter dat men met eene zekere ruimte te werk ga, en liever te veel dan te weinig opneme. Weglaten zal men datgene, wat stellig onwelvoegelijk en onkiesch is, of wat als tijdelijke *aardigheid* moet worden beschouwd.

8. Het Zuid-Nederlandsche taaleigen zal met zorg geraadpleegd en ter verrijking van het Woordenboek aangewend worden. Daarbij zal men zich echter wachten voor het opnemen van zoodanige uitdrukkingen, die, uit Franschen invloed ontsproten, met de Nederlandsche taalwetten in strijd zijn.

9. Men zal met bijzondere zorg zich toeleggen op het verzamelen van Nederlandsche kunstwoorden in den ruimsten zin, als van woorden tot de scheepvaart, den handel, de nijverheid, den landbouw, of tot eenigen tak van nering en hantering, van wetenschap en bedrijf, betrekkelijk. Doch ook hier zullen bloot gewestelijke woorden achterwege worden gelaten.

10. Bij de verklaring der kunstwoorden, in art. 9 bedoeld, zal men naauwkeurig zorg dragen om aan te duiden, welke echt vaderlandsche woorden onze taal bezit, die ter vervanging van de veelal gebruikelijke vreemde kunsttermen, en dus ter zuivering onzer moedertaal, zouden kunnen dienen. Inzonderheid zal men dit in het oog houden bij de kunsttermen, tot de verschillende wetenschappen betrekkelijk, ten einde den taalverwoestenden invloed van het Hoogduitsch in dit opzigt zooveel mogelijk te keer te gaan.

11. Zamengestelde woorden, wier kracht en beteekenis uit de bestanddeelen des woords en hunne onderlinge betrekking terstond en volkomen duidelijk spreekt,

zullen niet worden opgenomen. Alleen zullen bij dat woord, dat het zakelijke deel der compositie bevat, een vier- of zestal composita, gevolgd door *enz.*, worden opgeteekend, doch zonder eenige verklaring. Maar zoodra de beteekenis van het zamengestelde woord òf niet onmiddellijk uit zijne bestanddeelen blijkt, òf eene gewijzigde kracht heeft bekomen, òf op welke wijze ook eenige opheldering of nadere bepaling schijnt te vereischen; zal aan dat woord eene opzettelijke plaats worden ingeruimd, en zal het van de noodige verklaring vergezeld gaan.

12. Algemeen gangbare spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen, alsmede zoodanige spreekwijzen, die door het gebruik een vasten vorm hebben verkregen, zullen zooveel mogelijk worden opgenomen. Men zal echter ook hier het lage en onkiesche vermijden.

13. Aan woorden, uit vreemde talen ontleend, zal alleen dan eene plaats worden toegekend, wanneer zij: òf door veranderden klemtoon met de Nederlandsche uitspraak in overeenstemming gebragt zijn; òf de geschiktheid bezitten om Nederlandsche voorvoegsels of uitgangen aan te nemen, ter vorming van nieuwe afgeleide woorden; òf in staat en gewoon zijn, met Nederlandsche woorden in zamenstelling te treden.

14. Zoogenaamde barbarismen, als daar zijn *germanismen*, *gallicismen* enz., zullen ten strengste worden geweerd. In een aanhangsel zal eene alphabetische lijst worden geplaatst van de meest voorkomende, met opgave tevens van de woorden, waardoor zij in goed Nederlandsch kunnen en moeten worden vervangen.

15. Aan het Woordenboek zal in een aanhangsel eene verklarende lijst worden toegevoegd van de meest gebruikelijke woorden, uit de Maleische, Javaansche en Chineesche talen ontleend, die in Nederlands overzeesche bezittingen worden gebezigd.

16. Eigennamen van personen en plaatsen zullen in het Woordenboek zelf niet worden opgenomen, dan voor zooverre zij bloote aanduidingen van zekere eigenschappen zijn geworden, of spreekwoordelijk in de taal worden gebezigd. In een aanhangsel zal eene afzonderlijke lijst worden geleverd van die eigennamen, voor welke onze taal een eigenaardigen vorm, in tegenstelling van andere talen, bezit.

17. Aan het oordeel der bewerkers van het Woordenboek blijft het overgelaten te bepalen, in hoeverre het wenschelijk en uitvoerbaar mogt zijn, dat onder eenige hoofdwoorden geheele klassen van daartoe behoorende bewoordingen werden geplaatst, ter onderlinge vergelijking en toelichting; overeenkomstig het denkbeeld, door de Commissie in haar Verslag nader ontwikkeld.

II. DE INRIGTING.

18. De rangschikking der woorden zal de *etymologische* zijn, in dier voege, dat de stamwoorden alphabetisch gerangschikt, maar de afgeleide en zamengestelde woorden in de rangorde hunner ontwikkeling onder hunne stammen geplaatst worden.

19. Deze etymologische rangschikking zal niet verder worden uitgestrekt dan tot de woorden, uit oor-

spronkelijke en bekende stammen ontsproten, volgens ééne der drie hoofdwetten, als: 1) klankwisseling; 2) afleiding door voor- of achtervoegsels; 3) zamenstelling. Woorden, die wel onderling ten naauwste zamenhangen, maar niet dadelijk uit elkander of uit een gemeenschappelijk stamwoord ontsproten zijn, zullen niet in ééne rubriek worden geplaatst.

20. Achter het werk zal eene alphabetische lijst worden geplaatst van de onder verschillende stammen verspreide afgeleide en zamengestelde woorden, in zooverre de stam, waartoe zij behooren, niet reeds terstond voor iedereen duidelijk is.

21. Bij elk hoofd- of stamwoord zal de etymologie met de daarbij vereischte ophelderingen kort en bondig in eene afzonderlijke alinea worden opgegeven; doch alleen in geval de afleiding des woords òf volkomen zeker òf althans hoogstwaarschijnlijk is. Bij een groot aantal kunstwoorden zal, in verband hiermede, geene melding van etymologie worden gemaakt.

22. De verschillende beteekenissen van een woord zullen worden gerangschikt in die orde, waarin zij zich uit elkander hebben ontwikkeld: eerst de oudste en oorspronkelijke, daarna de afgeleide en verder afgeleide, enz.

23. Elke beteekenis zal, waar het noodig is, worden opgehelderd en als het ware aanschouwelijk gemaakt door de vermelding van die spreekwijzen waarin zij gewoonlijk voorkomt.

24. De verklaring der beteekenissen zal door omschrijving geschieden. Enkele malen zal men hierbij ook een Latijnsch, Fransch of ander vreemd woord kunnen

gebruiken, waar de verklaring op die wijze korter en. treffender zijn kan.

25. De verschillende beteekenissen der woorden zullen worden gestaafd door voorbeelden uit klassieke dichters of prozaschrijvers, uit het geheele tijdperk sedert 1637, bij voorkeur echter uit de tegenwoordige eeuw. Men zal trachten vooral zulke plaatsen uit te kiezen, die het schoone gebruik, dat van een woord in den stijl kan worden gemaakt, helder in het licht stellen.

26. Bij benamingen van alledaagsche voorwerpen, of woorden tot den meest gewonen kring van denkbeelden behoorende, zal dit aanvoeren van bewijsplaatsen als overtollig worden nagelaten.

27. Na opgave en verklaring der verschillende beteekenissen van een woord, zal opzettelijk gewezen worden op het fijne onderscheid van beteekenis, dat het woord in zijne eigenaardigheid tegenover andere synonymen kenschetst; zóó echter, dat deze behandeling der synonymiek telkens slechts bij het hoofdwoord eener categorie plaats vinde, terwijl bij de andere woorden naar dat hoofdwoord zal worden verwezen.

28. De bepaling en aanduiding van dit synonymieke onderscheid der woorden zal niet op het gezag van eenigen dichter of redenaar rusten, maar geheel uit de levende of gesprokene taal worden geput. Slechts in twijfelachtige gevallen zal het voorbeeld van eenig schrijver van den allereersten rang te rade worden genomen.

29. Bij elk woord zal alles worden opgegeven, wat tot

het spraakkunstig gebruik van dat woord betrekking heeft, als: het geslacht en de verbuiging der naamwoorden, de soort en de vervoeging der werkwoorden, de naamvallen die zij bij zich vereischen, de moeilijkheden die zich daarbij voor kunnen doen, en wat dies meer zij: alles ten einde hem, die het Woordenboek raadpleegt, te antwoorden op al die vragen, die men redelijkerwijze aan zulk een werk rigten kan.

30. Vóór het werk zal eene lijst worden geplaatst van alle gebezigde verkortingen.

31. Er zal in het Woordenboek eene eenparige spelling worden gevolgd. Tot grondslag hiervan zal de thans in Noord-Nederland aangenomene spelling verstrekken; doch men zal daarin zoodanige wijzigingen brengen, als door de Redactie, in overleg met de gezamenlijke medewerkers en andere bevoegde taalkundigen, zullen worden vastgesteld.

32 Er zal vóór het Woordenboek eene Inleiding geplaatst worden, niet om eene schets der spraakkunst te leveren, maar om rekenschap te geven van het plan en de inrigting des werks, van de beginselen, bij spelling, etymologie, woordverklaring, synonymiek, enz. enz. in acht genomen: alles strekkende om voor het geheel en voor de verschillende onderdeelen van den arbeid het juiste standpunt ter beoordeeling aan te wijzen, en den lezer in een kort overzigt bekend te maken met de grondregelen, die bij het gebruik des Woordenboeks in het oog moeten worden gehouden.

III. DE VERVAARDIGING.

33. Het toezigt op al wat tot de vervaardiging van het Woordenboek in betrekking staat, zal opgedragen zijn aan eene *Uitvoerende Commissie van redactie*, uit drie leden bestaande, die zich, des noodig achtende, nog twee medeleden zal kunnen toevoegen.

34. De vervaardiging zelve zal opgedragen worden aan zoodanige gunstig bekende beoefenaren der Nederlandsche taal, als zich daartoe, na gedaan aanzoek der Redactie, bereid zullen hebben verklaard.

35. Elk der Redacteuren neemt een aandeel van den arbeid op zich.

36. De verdeeling van den arbeid tusschen de verschillende medewerkers zal bepaald worden naar de verschillende soorten van arbeid, die tot de volmaking van het geheel moeten te zamen loopen. Zoo zal de een zich belasten met het verzamelen der woorden; de ander met het rangschikken; een derde met de opgave, omschrijving en rangschikking der beteekenissen; een vierde met de aanhaling van plaatsen uit de auteurs; een vijfde met de synonymiek; een zesde met de etymologie; een zevende met de spraakkunstige aanmerkingen, enz.: alles volgens nadere meer bepaalde verdeeling, later door de Redactie vast te stellen in overleg met hen, die zich tot de medewerking zullen hebben verbonden.

37. Zoodanige onderdeelen van den arbeid, die van te grooten omvang zijn voor een enkel persoon, kunnen aan twee of meer medewerkers worden opgedragen, die dan onderling naar een vast beginsel hunne taak splitsen.

38. De Redactie draagt zorg, dat elk onderdeel van den arbeid zooveel mogelijk worde opgedragen aan hem, die, door zijn eigenaardigen aanleg of de bijzondere rigting zijner studiën, juist voor *dat* gedeelte de meeste geschiktheid zal schijnen te bezitten.

39. De zetel der Redactie, tevens het middelpunt der werkzaamheden, zal gevestigd zijn in die stad, die zij zelve daarvoor het geschiktst zal oordeelen.

40. Daar ter stede zal althans één der Redacteuren metter woon moeten gevestigd zijn.

41. De aldaar woonachtige Redacteur zal met het bestuur van het bureel belast zijn.

42. Het bureel bestaat, behalve uit voornoemden Redacteur, uit twee of meer bezoldigde klerken, die dagelijks eenige uren aan den arbeid (overschrijven, uittreksels maken, enz. enz.) zullen te wijden hebben.

43. Door deze klerken zal elk hoofdwoord, voorkomende in WEILAND's Woordenboek, of door de medewerkers, belast met het verzamelen der woorden, opgegeven, op een afzonderlijk blad papier, van nader te bepalen grootte en vorm, worden aangeteekend.

44. Elk dezer bladen zal afgedeeld zijn in zoovele kolommen, als er rubrieken van den arbeid zullen worden vastgesteld, zoodat er eene kolom zij voor de etymologie, eene voor de beteekenissen, eene voor de aan te halen plaatsen, enz.

45. Van de afgeleide en zamengestelde woorden, bij elk hoofdwoord behoorende, worden voorloopige lijsten opgemaakt en verzonden aan den medewerker, aan wien het rangschikken der woorden zal opgedragen zijn. Hij zendt die genummerd aan het bureel terug;

en daarop worden al deze derivata en composita, in de door hem aangewezene volgorde, hetzij op de keerzijde van het blad, waarop het hoofdwoord vermeld staat, hetzij, bij te groote uitgebreidheid van stof, op een afzonderlijk bijblad aangeteekend. Bij elk woord wordt eene genoegzame, behoorlijk afgedeelde, ruimte opengelaten voor hetgeen door de verschillende medewerkers daarbij ingevuld zal moeten worden.

46. Aldus van welgeordende woordreeksen voorzien, worden de bladen bij gedeelten rondgezonden aan de medewerkers. Elk hunner vult, op de voor hem bestemde plaats, al datgene in, dat tot de hem opgedragene taak behoort, zonder zich met het reeds door anderen ingevulde in te laten. Het zal echter vrijstaan, op eene afzonderlijke kolom bedenkingen tegen het door anderen gestelde te opperen.

47. Nadat de bladen bij de verschillende medewerkers rondgegaan en door elk hunner ingevuld zijn, keeren zij naar het bureel terug. Daar zal een der klerken, naar een bepaald opgegeven model, al het op elk blad aangeteekende (behalve de bedenkingen, in art. 46 genoemd) in den vorm van een doorloopend artikel redigeren.

48. Hij zal daarbij verpligt zijn, de eigen woorden van elken medewerker geheel onveranderd te behouden. Tot meerdere zekerheid zal elk artikel door den anderen klerk met het beschreven blad worden vergeleken, ter contrôle.

49. De aldus opgemaakte artikels worden door de Redactie, die te dien einde ten minste éénmaal 's jaars gedurende eenige dagen bijeenkomt, gezamenlijk

nagelezen. Heeft zij aanmerkingen, aanvullingen of verbeteringen te maken, dan wordt daartoe met onderling goedvinden der Redacteuren besloten: zóó echter dat, waar het eene wezenlijke verandering van aanbelang betreft, de medewerker, tot wiens taak het punt in quaestie behoort, daarbij zal moeten geraadpleegd worden; tenzij hij mogt goedgevonden hebben, ter bespoediging van den arbeid, uitdrukkelijk volmagt aan de Redactie te verleenen.

Bij dit nalezen der artikels zal de Redactie gebruik maken van de bedenkingen, die, volgens art. 46, door sommige medewerkers mogten gemaakt zijn.

50. De aldus nagelezene en, des noodig, veranderde artikels worden door de Redactie bepaaldelijk vastgesteld.

51. Zoodra het aantal vastgestelde artikels eene behoorlijke uitgebreidheid verkregen heeft, en de arbeid van het verzamelen der woorden zooverre is gevorderd, dat niet vermoedelijk nieuwe woorden zullen opgegeven worden, die tusschen de reeds bewerkte zouden moeten plaats vinden, zal met den druk een aanvang worden gemaakt.

52. De druk zal geschieden in die stad, waar de zetel der Redactie is gevestigd; de uitgave te Amsterdam en te Brussel, bij twee voorname boekhandelaren, op zoodanige voorwaarden als de Redactie zal meenen te moeten bedingen.

53. De correctie der drukproeven zal door de Redacteuren bij afwisseling worden waargenomen. Zij mogen zich daartoe ook medehelpers kiezen, doch alleen de zoodanigen, die de gezamenlijke Redactie daartoe geschikt zal hebben geoordeeld.

54. De Inleiding tot het Woordenboek zal eerst na den afdruk van het geheele werk ter perse worden gelegd.
55. Elk medewerker verbindt zich stilzwijgend, om, als bouwstof voor deze Inleiding, een verslag op te maken van de door hem in zijnen arbeid gevolgde beginselen, en van al wat in verband met zijne taak gezegd behoort te worden.
56. De Redactie zorgt, dat uit deze gezamenlijke verslagen een welgeordend, zamenhangend en in stijl niet ongelijkmatig geheel worde opgemaakt. Tevens voegt zij daarbij een verslag van den oorsprong en de geschiedenis der zamenstelling van het Woordenboek, en maakt de namen der medewerkers bekend, met aanwijzing van de door elk hunner verrigte taak.
57. Zoodra, op last van het Congres, tot den arbeid besloten en de Redactie benoemd zal zijn, zal het plan in de Noord- en Zuid-Nederlandsche dagbladen worden aangekondigd, met vermelding van de namen der Redacteuren, en met dringende uitnoodiging aan iederen belangstellende, om bijdragen tot het groote werk bij een der Redacteuren in te zenden.
58. Zoolang de bewerking van het Woordenboek voortduurt, doet de Redactie aan iedere vergadering van het Congres verslag omtrent den staat der werkzaamheden.
59. Na de voltooijing en uitgave des Woordenboeks zal door het Congres eene blijvende Commissie worden benoemd, belast met de taak om voortdurend aan te teekenen en te rangschikken alles wat, ter aanvulling of verbetering van den arbeid dienstig, door haar zal opgespoord, of aan haar medegedeeld wor-

den: ten einde op die wijze aanhoudend bouwstoffen voor eene gewenschte tweede uitgave te verzamelen.

SLOTBEPALING.

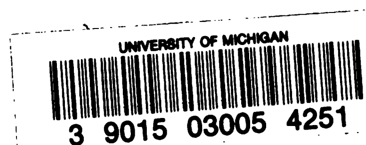
60. De verklaring of nadere toelichting van hetgeen in de bovenstaande bepalingen welligt tot twijfelingen of bedenkingen aanleiding mogt geven, zal door de Redactie worden ontleend uit het breedere Verslag, aan de mededeeling van dit plan door de Commissie toegevoegd.

Zietdaar dan, M. H., U met de vrucht van onzen arbeid bekend gemaakt. Wij ontleenen daaruit ten slotte het volgende tweeledige voorstel:

1) Dat het Congres een besluit moge nemen van dezen inhoud: „*Er zal, op last en in naam van het Nederlandsch Letterkundig Congres, een Woordenboek worden vervaardigd en uitgegeven, overeenkomstig het plan, door de daartoe benoemde Commissie ontworpen.*"
2) Dat aan dit besluit een begin van uitvoering worde gegeven, door de benoeming eener *Commissie van redactie*, uit drie leden bestaande, die verzocht zullen worden, zoodra mogelijk met de voorbereidende werkzaamheden een aanvang te maken.

En hiermede, M. H., mogen wij onze taak als afgedaan beschouwen. De zaak van het Woordenboek

keert thans uit onze handen in de uwe terug. Wij meenen U het bewijs te hebben geleverd, dat het ons met die zaak ernst is geweest. Wij ontvingen ze van U als een warnet van twijfelingen en bezwaren: wij geven ze U weder als een welbepaald en uitvoerbaar plan. Is het vreemd, dat wij met belangstelling verbeiden, welke ontvangst dat plan bij Ulieden zal vinden? Is het ongepast, als wij met nadruk U indachtig maken, dat de uitslag der zaak nu in de eerste plaats gaat afhangen van uwe beraadslaging? Wij hopen en vertrouwen, dat U daarbij geene andere bedoeling zal bezielen, dan de wensch om het welslagen van het Woordenboek naar vermogen te bevorderen. En daarom geven wij U in bedenking, of het niet raadzaam ware, het eerste lid van ons voorstel al spoedig in stemming te brengen, en daarmede ons geheele plan met uwe goedkeuring te vereeren of als onvoldoende te verwerpen; zonder in opzettelijke debatten over enkele bepalingen te treden. Meent niet, dat het aanmatiging van onze zijde is, wanneer wij U hiertoe uitnoodigen; alsof wij ons werk in elk onderdeel onverbeterbaar waanden. Neen, wij zijn meer dan iemand overtuigd, dat ons ontwerp niet vrij is van gebreken, die anderen welligt, bij naauwgezette overweging, zouden kunnen herstellen. Doch dat ontwerp is een gesloten stelsel; de afzonderlijke artikelen vloeijen ineen tot een zamenhangend geheel. De wisselvallige beraadslaging eener talrijke vergadering zou ligt die eenheid kunnen schenden, en,

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03005 4251

